વાંચો, વંચાવો અને મિત્ર વર્ગમાં ફેલાવવા પ્રયત્ન કરો.

॥ શ્રી પાર્શ્વનાથાય નમઃ ॥

卐 સ્ત્રી કેળવણી 卐

અને

માર્ગાનુસારીના પાંત્રીસ બોલ.

સંશોધક,

સદ્ગુણાનુરાગી શ્રીમદ્ મુનિ મહારાજ,

શ્રી કર્પૂરવિજયજી.

પ્રસિદ્ધ કર્તા,

શા. હીરાચંદ કકલભાઇ.

મેનેજર, શ્રી જૈન પાઠશાળા, ફતાસાની પોળ,

અમદાવાદ.

રા. કસ્તુરચંદ દીપચંદ ચોકસીના

સ્મરણાર્થે જીજ્ઞાસુઓને ભેટ.

શ્રી શુભ પ્રકાશ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં ' મુળચંદભાઇ ત્રીકમલાલે "

છાપ્યું ઠેકાણું—અમદાવાદ.

સંવત ૧૯૮૧ શ્રી વીર સવંત ૨૪૫૧. સને ૧૯૨૫

કિંમત. પઠન, પાઠન અને મનન.

*સ્ત્રી કેળવણી.

—:*:—

(૧)

સ્ત્રી કેળવણી એટલે સ્ત્રીધર્મને ઉપયોગી શિક્ષણ આપવું. સ્ત્રીકેળવણી એ મથાળું વાંચીને આપણા ઘણા જૈન ભાઇઓ તો આશ્ચર્ય પામશે, કારણ કે જૈન કોમના પુરૂષોજ કેળવણીમાં પછાત છે, તો તેઓને 'સ્ત્રીકેળવણીની કિંમત શું છે ? તેથી કેવી જાતના ફાયદા થઇ શકે છે ?' વિગેરે સમજણ કયાંથી હોય ? ભાગ્યવશાત્ જૈનકોમ વ્યાપારમાં ફાવેલી છે; એટલે તેને કેળવણીમાં પછાત હોવાથી જે નુકશાન થાય છે તેની ખબર પડતી નથી, પરંતુ વિના કેળવણીએ જે નુકશાન થવું જોઇએ એ તો પરોક્ષ કે પ્રત્યક્ષ રીતે થાય છેજ. ઘણા માણસો તો સ્ત્રીઓને ભણાવવી એ અકર્તવ્ય સમજે છે, છોકરીઓને ભણવા મોકલનાર ઉપર ચીડાય છે, ભણેલી સ્ત્રીને દેખી તેના ઉપર કંટાળો આણે છે અને તેવીનો કાંઇ અવગુણ જણાયો હોય તો તે સંબંધી રજનું ગજ કરી મૂકે છે. કેટલાકને તો ભણેલી સ્ત્રી વંધ્યા રહે છે, દુર્ગુણી થાય છે, વહેલી મરી જાય છે, વહેલી રાંડે છે, એવા મિથ્યા વહેમ હોય છે, તો આપણે પ્રથમ એ તપાસીએ કે સ્ત્રીઓને ભણાવવી એ કર્તવ્ય છે કે અકર્તવ્ય છે ? શાસ્ત્રકાર એમાં સંમત છે કે અસંમત છે ? અને પૂર્વે એ રીતિ હતી કે નહિ ?

હવે આપણે પ્રથમ એ તપાસીએ કે સ્ત્રીઓને ભણાવવી એ કર્તવ્ય છે કે અકર્તવ્ય ? સ્ત્રી એ એક ઘરનો અનુપમ શૃંગાર છે અને તેનાથી આખું ઘર તથા તેમાં રહે-

---

* માંગરોળવાળા મહુરમ શેઠ અમરચંદ તલકચંદે જૈન સીરીઝ માટે તૈયાર કરાવેલ લેખો પૈકી આ લેખ સહજ સુધારા વધારા સાથે સદ્ગુણાનુરાગી કર્પૂરવિજયજી મહારાજે સંશોધન કરી આપ્યો છે.

નાર સર્વ જીવો શોભી નીકળે છે, તો જ્યારે એના અસ્તિત્વ-પણાથીજ ઘરને એટલી શોભા મળે છે, તો પછી તેનામાં વિદ્યારૂપી અમૂલ્ય રત્નનો ભંડાર ભરેલો હોય તો તેની શોભામાં શી ખામી રહે ? સોનું અને વળી સુગંધ હોય તો તેની કિંમત કેટલી બધી ઉમદા થાય ? લક્ષ્મીવાન્ અને વિદ્વાન્ હોય તો તેની કેટલી કિંમત ? ગુણસંપન્ન અને વિદ્વાન હોય તો તેનું કેટલું મૂલ્ય થાય ? વિગેરે અનેક વ્યવહારિક દ્રષ્ટાંતોથી સિદ્ધ થાય છે કે સ્ત્રીને કેળવણી આપવાની ખાસ અને ખરે-ખરી જરૂરીઆત છે. વળી એક વિદ્વાન્ માણસ લખે છે કે 'ગૃહ સત્તાનો મુખ્ય આધાર સ્ત્રી કેળવણી ઉપરજ છે.' તે કેવી રીતે ? ત્યાં તે સમજાવે છે કે-એક વખત તે એક વિદ્વાન સ્ત્રી સાથે વાતો કરતો હતો, તેવામાં તેણે જણાવ્યું કે 'શીખવવાની જુદિ જુદી રીતોમાં કાંઈ દમ નથી. તેથી તો રૈયતને જુદી જુદી જાતની કેળવણી મળે પણ તેને શું કરવું બાકી છે ? શેની ખામી છે ? તે કહો.'

તે સ્ત્રીએ જવાબ આપ્યો કે 'જનેતાઓની.' તે વિદ્વાન ચુપ થઇ ગયો. તેણે કહ્યું કે 'હા ખરૂં એકજ શબ્દમાં કેળવણીની બધી પદ્ધતી આવી ગઇ. માટે સદાચાર બંધાવાનું પ્રથમ અને અતિ અગત્યનું સ્થળ તે ઘરની સ્ત્રીજ છે અને તે વિદ્વાન-કેળવાયેલી હોય તો તેનો અને તેની સંતતિ તમામનો જન્મ સફળ થાય છે, એ નિઃશંક છે.

સાર—સ્ત્રી ઉપર આખા ઘરનો બહુધા આધાર હોવાથી તેને સર્વ રીતે કેળવી કુશળ બનાવવાની ભારે જરૂર છે. સારી રીતે કેળવાયેલી સ્ત્રી ઘરની શોભારૂપ બને છે અને તેનાથી થતી સઘળી સંતતિ સ્હેજે સુધરવા પામે છે. અન્યથા સંતતિ સુધરવી મુશ્કેલ છે.

(૨)

ઉપર પ્રમાણે સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવાથી શું લાભ

થાય છે, અને ન આપવાથી શું નુકશાન થાય છે, તે વિષે સહેજ ઇસારા કરવામાં આવ્યો છે, હવે આ સ્થળે તે બાબત વિશેષ વિવેચન કરવામાં આવશે.

આ જગતના પ્રાણીમાત્રમાં ચૈતન્ય ભાવ સરખો છે, તો પણ પશુપક્ષી વિગેરે પ્રાણીઓથી મનુષ્ય પ્રાણી ઉત્તમ ગણાય છે. એનું કારણ 'મનુષ્ય જ્ઞાન મેળવવાને, અને એથી ખરૂં ખોટું પારખી, ખોટું તજી, ખરૂં આદરવા લાયક છે એમ સમજે છે.' એ સિવાય બીજું કારણ જણાશે નહિ. જ્ઞાન એટલે સમજણ. જેનામાં જેટલી સમજણ વધારે તેટલી માનવજાતમાં તે ઉંચી પદવી ધરાવે છે. આપણે સર્વે વગડામાં અથવા ગામડામાં રહેનાર માણસ કરતાં શહેરનાં માણસને ઉત્તમ ગણીએ છીએ, તેનું કારણ 'તેઓનું જ્ઞાનબળ વધારે હોય' એજ છે. શરીરબળમાં તો વગડાના અને ગામડાના રહેનારાઓ શહેરના મનુષ્યો કરતાં ચડે છે, તોપણ તેઓ શહેરી મનુષ્યોના જ્ઞાનબળને લીધે વશ રહે છે, દરેકે દરેક માણસમાં ઓછું વધતું જ્ઞાન હોય છે, તેથી તે પોતાના દરેક કાર્ય ઉપરથી અનુભવ લઈ પોતાના સુખ દુઃખની વાત એક બીજાને કરે છે; અને તે ઉપરથી જે રસ્તે વધારે સુખ મળે તે રસ્તે પ્રવર્તવા વધારે જ્ઞાનવાળાની મતિથી પ્રયત્ન કરે છે. ઉમ્મર પરત્વે જોઇએ તો બાળકને આપણે પશુ બરાબર કહીએ છીએ, તેનું કારણ એટલુંજ કે તે સમયે તેનામાં કાંઈ જ્ઞાન હોતું નથી. જેમ જેમ તે મોટું થતું જાય છે અને તેનું જ્ઞાન વધતું જાય છે તેમ તેમ તે માણસમાં ગણાતું જાય છે. ધર્મ, દયા, શૌચ, દાન, પૂજા, તપ, પુણ્ય, પાપ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, વિગેરે શબ્દોના સ્વરૂપ માણસ પોતાની ઓછી વધતી જ્ઞાનશક્તિના પ્રમાણમાં સમજે છે અને તે ઉપરથી જે આદરવાનાં કાર્ય હોય, તેમાં પોતાનું આચરણ કરે છે અને બીજાં છોડી દે છે. ખુન, ચોરી, મારામારી વિગેરે ગુન્હાનાં કૃત્યો ઘણું કરી અજ્ઞાન માણસોજ કરનારા નીકળશે, કારણ કે જ્ઞાનવાન તેર

તેથી રાજાનો આ ભવમાં અને પાપનો દંડ પરભવમાં ભોગવવો પડશ એમ જાણી શકે છે. પશુયોનિમાં જન્મ પામનાર પણ જ્ઞાનના યોગથી ઉંચ ગતિમાં જવા પામે છે, તો માણસ જાતને જ્ઞાનપ્રાપ્તિથી વધારે ઉત્તમતા પ્રાપ્ત થાય એમાં શી નવાઇ ? પોપટાદિ પશુઓને કોઇ શ્રમ લઇ જરા ભણાવે છે તો તેઓ મીઠાશ ભરેલું બોલતાં શીખે છે અને તે સાંભળી સર્વે ખુશી થાય છે. તેના ઉપર એક વિદ્વાન માણસે કહ્યું છે કે—

सद्विद्या यदि का चिंता, वराकोदरपूरणे।
शुकोऽप्यशनमाप्नोति, श्री भगवानिति ब्रुवन्॥ १॥

અર્થ—જો સદ્વિદ્યા હોય તો નાનું સરખું પેટ ભરવાની શી ચિંતા છે ? પોપટ પણ ' શ્રી ભગવાન ' એટલો શબ્દ બોલે છે તો ખાવાનું સુખેથી પ્રાપ્ત કરી શકે છે. માટે કેળવણી લેવાથી સર્વને લાભજ છે, એમ જાણી સ્ત્રીઓને અવશ્ય કેળવણી આપવી જોઇએ.

સાર—જડ જેવી વસ્તુને પણ યથાવિધિ કેળવવાથી તે ઉત્તમતા પામે છે, તો પછી સચેતન–આત્માને યથાર્થ કેળવણી મળવાથી તેનામાં ઉત્તમ ગુણનો વિકાસ થવા પામે એમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે !

(૩)

વળી સ્ત્રી જાતને કેળવણી આપવાનું ઘણું અગત્યનું કારણ એ છે કે જે ઘરની તે ગૃહિણી હોય છે, તે ઘરના તમામ અંગભૂતોને રાત્રીદિવસ તે સ્ત્રીની છાયાતળે રહેવાનો પ્રસંગ આવે છે અને તેથી તે સર્વ કુટુંબીઓને આખી ઉમરભર જે લક્ષણોના સંસ્કાર જડીભુત થાય છે, અને તેઓના મોતની સાથેજ બંધ પડે છે, તે લક્ષણોનો જન્મ જે ઘરમાં તેઓ ઉછરે છે ત્યાં જ થાય છે. એવી એક સાધરણ કહેવત ચાલે છે કે

' વિદ્યાથી વધતો વિવેક છે. ' ' વિવેક દશમો નિધિ છે.' અને ' મન ઉપરથી માણસ થાય છે. ' એ ત્રણ નીતિવચનો કરતાં એક વધારે મજબુત નીતિવચન એ છે કે ' ઘર નરને બનાવે છે. ' તેનું કારણ એ છે કે ઘરની કેળવણીથી માણસની રીત-ભાત અને મન બંને ઘડાય છે, એટલુંજ નહિ પણ તેનાં લક્ષણ પણ ત્યાંજ ઘડાય છે. હૃદયકમલ પ્રફુલ્લિત થાય છે, ટેવોનું બંધારણ થાય છે, બુદ્ધિના અંકુરો ફુટે છે, અને ભલા કે ભુંડાને વાસ્તે આચરણ રચાય છે. મુખ્યત્વે કરીને બાળક જ્યાં જન્મે છે તે ઘરમાંજ જનમંડળને કાબુમાં રાખનારાં ધોરણો અને નીતિવચનો ગૃહગિરિના મૂળમાંથી નીકળે છે, પછી તે મૂળ નિર્મળ હો વા મલિન હો. સરકારના કાયદા કાનુનો પણ ગૃહ-સૂર્યના પ્રતિબિંબ છે. બચપણમાં આપણે હોઇએ, તે વેળાએ આપણા ખાનગી સંસારમાં આપણા મન ઉપર જે જે વિચા-રોના સૂક્ષ્મ અંકુરો માત્ર ઉગ્યા હોય, તે પછીથી દુનિયામાં દેખા દે છે. તે પછી જગતનો જાહેર મત કેળવાય છે. કારણ કે બાળગૃહમાંથી પ્રજાનો પાક ઉતરે છે અને જેમના હાથમાં બાળ-કોને ચાલતાં શીખવવાની દોરી હોય છે, તેઓ તો રાજ્યની ખાસી લગામ ઝાલનારા કરતાં પણ વધારે સત્તા ચલાવી શકે છે.

અહા ! હા ! ! ! જનેતાઓને ઉમદા કેળવણી આપવાનાં કેવાં ફળ છે ? મનુષ્યોની રહેણી કહેણી ઉપર તેઓ કેવી મજ-બુત છાપ પાડી શકે છે ? માટે વાંચકો ! સ્ત્રી કેળવણીની અવશ્ય બહુ જરૂર છે, એવા નિર્ણય ઉપર સહેજે આવી શકાશે.

સાર–આ રીતે સ્ત્રી કેળવણી એટલી બધી મહત્વની છે તેનો ખ્યાલ વાંચનારા ભાઇબ્હેનોને સારી રીતે આવી શકે તો તેઓ સ્ત્રી કેળવણીના હીમાયતી બની સ્ત્રી કેળવણીને પુષ્ટિ આપવા પાછી પાની કેમજ કરે ?

(૪)

આ જગતમાં દરેક પુરૂષને તેમજ સ્ત્રીને કેળવણી લેવાનો

હક છે અને તે પ્રમાણે તેઓ લે છે, પણ વિશેષ કરીને પુરૂષ-કેળવણીથી જે જે લાભો થાય છે તેના કરતાં સ્ત્રી કેળવણીથી ઘણે દરજ્જે બીજા મોટા લાભ થાય છે અને પુરૂષને મોટા ઐશ્વર્યપદને પ્રાપ્ત કરાવનાર મૂળ કારણ સ્ત્રી કેળવણીજ છે, કારણકે પુરૂષ જે ઘરમાં જન્મ લે છે તે ઘરમાં નાનપણથી પોતાની માતાના હાથતળે ઉછરે છે અને તેની જોરાવર અસર તેની કેળવણી ઉપર થયા વિના રહેતી નથી. તે દુનિયામાં નિરાધાર હાલતમાં દાખલ થાય છે અને કેળવણી તથા પોષણને માટે તેનો તમામ આધાર તેની આસપાસ જે મનુષ્યો હોય તેના ઉપર રહેલો હોય છે, અને આસપાસના માણસોમાં પોતાની માતાની હાજરી પ્રથમ હોય છે. તેથી ખરેખરી પ્રથમ અસર તેની માતાની તેને થાય છે અને તેની માતામાં જે જે ગુણો હોય છે તેનો ખરેખરો ચિતાર તેના બાલવયના પુત્રમાં પડે છે એમાં જરાએ આશ્ચર્ય નથી; કારણ કે આ સૃષ્ટિમાં દરેક વસ્તુનું બંધારણ અને સ્વભાવ ઘણું કરીને જે વસ્તુ તેની પાસે અને હંમેશાં સહવાસમાં આવતી હોય તેના જેવાંજ થાય છે, અને એથી ઉલટા થતા હોય તો તે અપવાદ-રૂપ છે. વળી બાળક જ્યારે અણસમજુ સ્થિતિમાં હોય છે ત્યારે તેને બોલવાની કે સમજવાની શક્તિ નથી હોતી. તે વખતે તો તે ફક્ત પોતાની નજીક જે પદાર્થ આવે છે તેનાજ ગુણ કે અવગુણને ગ્રહણ કરે છે; અને 'કીટભ્રમરના' ન્યાયે તે પદાર્થ જેવોજ બની રહે છે. તેમાં કંઇ આશ્ચર્ય નથી. જ્યારે આવું છે ' ત્યારે નાના બાળક અને બાળકીઓને વિદ્વાન અને દેશના શૃંગાર રૂપ બનાવવાને માટે પ્રથમ તેઓની માતાને સંગીન કેળવણી આપવાની ખાસ જરૂર છે; અને જ્યારે સંખ્યાબંધ માતાઓ કેળવણી પામેલી અને વિદ્વાન થશે ત્યારે તેઓના હાથ તળે ઉછળનાર છોકરાં પણ વિદ્વાન અને

ડાહ્યાં થશે. તેમાં જરાએ શંકા જેવું નથી, એટલા માટે ગમે તે ઉપાયે યોગ્ય સ્ત્રીઓને કેળવવી ઘટે છે.

સાર—સહૃદય ભાઈબ્હેનોને હવે દીવા જેવું સ્પષ્ટ સમજાવું જોઇએ કે. યથાર્થ રીતે સ્ત્રીઓને કેળવવાનો પ્રયત્ન કર્યા વગર સમાજનો ઉદ્ધાર થવો સંભવિત નથી. કહ્યું છે કે ' શાણી માતા સો શિક્ષકોની ગરજ સારે છે. ' એ વાત હવે હૃદયમાં ઠસાવો.

(૫)

શાસ્ત્રમાં જ્ઞાનની અધિકતા સ્થળે સ્થળે વર્ણવી છે. અને જ્ઞાન વિનાના મનુષ્યને પશુ સમાન ગણેલા છે. નીતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

येषां न विद्या न तपो न दानं, ज्ञानं न शीलं न गुणो न धर्मः ॥
ते मर्त्यलोके भूमिभारभूता, मनुष्यरूपेण मृगाश्चरंति ॥

અર્થ—" જેઓનામા વિદ્યા, તપ, જ્ઞાન, શીલ, ગુણ અને ધર્મ નથી, તેઓ આ મૃત્યુલોકમાં પૃથ્વીને વિષે ભારભૂત થઇ મનુષ્યરૂપે મૃગો ચરે છે. " અને તે ઉપરથી એમ સમજાય છે કે વિદ્યા વિનાના મનુષ્યને નીતિશાસ્ત્રકાર પશુ સમાન કહે છે વળી—

आहारनिन्द्राभयमैथुनं च, सामान्यमेतत् पशुभि र्नराणां ।
ज्ञानं नराणा मधिको विशेषो, ज्ञानेन हीनाः पशुभिः समानाः॥

અર્થ—' આહાર, નિદ્રા, ભય, મૈથુન, એ માણસો અને પશુમાં સરખા છે; પરંતુ માણસમાં જ્ઞાન અધિક છે, તેથી તેઓ ઉત્તમ ગણાય છે માટે જ્ઞાન વિનાના મનુષ્યો પશુ સમાન છે.' એવો આ શ્લોકનો ભાવાર્થ છે.

બીજા જે જે ગુણો છે તે સર્વ ગુણોમાં જ્ઞાનગુણની અધિકતા છે. " જ્ઞાન સકળ ગુણ મૂળ રે " એ વિજય લક્ષ્મીસૂરિનું વચન પ્રસિદ્ધ છે. વિદ્યા ભણવાથી માણસને જ્ઞાનની કિંમત સમજાય છે, અને કયું જ્ઞાન ઉત્તમ છે તે સમજી શકે છે. પોતાની

એવી સમજણશક્તિ થયે તેઓ ધર્મ-જ્ઞાન મેળવવાને વધારે લાયક થાય છે. માણસ પોતાનો જન્મ ગમે તેવી મોટાઇ અને ગમે તેવી શ્રીમંતાઇમાં ગાળે પણ જો ધર્મજ્ઞાન હોય નહિ તો એ સર્વ જન્મ વૃથા છે. તે મનુષ્યભવને લાયક કૃત્ય કરી શકે નહિ, અને મનુષ્યભવ હારી જાય. સિંદુર પ્રકરણમાં કહ્યું છે કે—

मानुष्यं विफलं वदंति हृदयं व्यर्थं वृथा श्रोत्रयो-
र्निर्माणं गुणदोषभेदकलनां तेषामसंभाविनीं ॥
दुर्वारं नरकांकूपपतनं मुक्तिं बुधा दुर्लभां
सर्वज्ञः समयो दयारसमयो येषां न कर्णातिथिः ॥ १ ॥

અર્થ—' જે માણસને સર્વજ્ઞના દયારસમય સિદ્ધાંત કર્ણના અતિથિરૂપ થયા નથી. અર્થાત્ જેણે વીતરાગભાષિત સિદ્ધાંત શ્રવણ નથી કર્યા તેનો મનુષ્યજન્મ ડાહ્યા માણસો નિષ્ફળ કહે છે, તેનું હૃદય વ્યર્થ કહે છે, તેના કાનનું નિર્માણ વૃથા ગણે છે, તેઓનામાં ગુણ અને દોષનો ભેદ સમજવાની શક્તિનો અસંભવ ગણે છે, તેઓને નરકના અંધકૂપમાં પડવાનું દુઃખે વારી શકાય. તેવું જણાવે છે અને તેઓને મોક્ષની પ્રાપ્તિ પણ દુર્લભ કહે છે.'

(૬)

જો કાંઇપણ વિદ્યાધ્યયન કર્યું ન હોય તો એવા કલ્યાણકારી સિદ્ધાંત સાંભળવાનો વખત ક્યાંથી આવે? કોઇ કહેશે કે ગુરૂ મહારાજા ઉપાશ્રયમાં વ્યાખ્યાન વાંચતા હોય, ત્યાં જઈને સાંભળે, પણ તેનું નામ સાંભળવું નથી. સાંભળીને જે સમજી શકાય, અને જેનો સાર લઈ શકાય, તેનું નામજ સાંભળવું છે. કેળવણી વિના ગમે તેટલું શ્રવણ કરો પણ તેનો ખરો લાભ પ્રાપ્ત થવાનો નથી. દશ વૈકાલિક સૂત્રમાં " પ્રથમ જ્ઞાન અને પછી દયા. " એવાં વચનો કહ્યાં છે; એ ઉપરથી સમજાય છે કે માણસને પ્રથમ જ્ઞાન-ગુણ પ્રાપ્ત કરવાનો છે. જેથી બીજા ગુણ તેની મેળે આવી મળે છે.

જ્ઞાનવાન માણસ દરેક કાર્યમાં પુણ્ય બંધજ કરે છે. કોઈ વખત તેને અકાર્ય કરવાનો વખત આવે તોપણ તે એવું નિબિડ પાપબંધન કરતા નથી. વંદિતા સૂત્રમાં કહ્યું છે કે-જ્ઞાનવાન્ મનુષ્યો કવચિત્ અકાર્ય આચરણ કરે તો પણ સંસારનાં દુઃખ (વિપાક) થી ભયભીત રહે છે અને નિર્ધ્વંસ પરિણામ નહીં થતા હોવાથી તેઓને પાપકર્મનો અલ્પબંધજ થાય છે.

એ પ્રમાણે માણસ જ્ઞાનબળને લીધેજ-જ્ઞાનબળની અધિકતાને લીધેજ બીજાં પ્રાણી કરતાં ઉંચે દરજ્જે ગણાય છે. જ્ઞાનથીજ માણસ સર્વ પ્રકારનો વિવેક શીખે છે, જ્ઞાનથીજ શુદ્ધ દેવગુરૂ ધર્મને પિછાને છે, જ્ઞાનથીજ સંસારના પાપમય કૃત્યોથી દૂર રહેવાના વિચાર પ્રાપ્ત કરે છે, જ્ઞાનથીજ પોતાનાં ઉચિત કૃત્યને જાણે છે, જ્ઞાનથીજ મોક્ષ પ્રાપ્તિનાં સર્વ સાધન જાણી શકે છે, જ્ઞાનથીજ પોતાના આત્મ-સ્વરૂપને ઓળખે છે અને જ્ઞાનથીજ પોતે મોક્ષ મેળવવાનો અધિકારી થાય છે. જ્ઞાન વિના ગમે તેટલી ક્રિયાઓ કરે, જ્ઞાન વિના ગમે તેટલાં તપ તપે, અને જ્ઞાન વિના ગમે તેટલાં દાન આપે, પરંતુ તેનો જોઇએ તેવો અને જોઇએ તેટલો લાભ મળી શકતો નથી. માટે જ્ઞાન એ સર્વોત્તમ અને સર્વ મનુષ્યોએ અવશ્ય પ્રાપ્ત કરવા લાયક છે; મનુષ્યમાં સ્ત્રી અને પુરૂષ બન્ને આવી જાય છે, તો પુરૂષે જ્ઞાન મેળવવું અને સ્ત્રીએ ન મેળવવું એમ હોવાનું કંઇપણ કારણ દૃષ્ટિગત થતું નથી. પરંતુ ઉપરની સર્વ વ્યાખ્યાથી એમ જણાય છે કે જ્ઞાન મેળવવાનો જેટલો હક્ક પુરૂષોનો છે, તેટલોજ સ્ત્રીઓનો છે; કારણકે આકાર, સ્વભાવ, લાગણી અને સમજણમાં બન્ને સરખાં છે. ખાવું, પીવું, પહેરવું, ઓઢવું બન્નેને સરખી રીતે છે. કર્મજન્ય સુખ, દુઃખ ભોગવવામાં બન્નેની એકજ રીત છે, અને શુભ અશુભ સર્વ ક્રિયાઓ પણ બન્ને સમાન રીતેજ કરે છે. અને તેનાં ફળ પણ બન્ને અને મોક્ષના અધિકાર પણ બન્ને સમાન રીતેજ ભોગવે છે, માટે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી આત્મ સાધન કરવાનો જેવો હક્ક પુરૂષનો છે તેવોજ સ્ત્રીઓનો છે.

(૭)

વિદ્યા ભણવાથી કેળવણી મળે છે; અને કેળવણીથી જ્ઞાનબળ પ્રાપ્ત થાય છે. કોઇપણ વિષય કે તેની વ્યાખ્યાઓ મોઢે કરવી, તે સાધારણ જ્ઞાન કહેવાય અને તે વિષયનો ઉંડો બોધ મેળવવો તેનું નામ કેળવણી છે. કેળવણી એ ભણ્યા પછી હૃદય અને મગજને કેળવવું તે છે, માટે આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, સ્ત્રીઓને ભણાવવી એ કર્ત્તવ્ય છે. અને જે માબાપો પોતાની પુત્રીને કેળવણી આપતા નથી તેઓ પોતાના કર્ત્તવ્યમાં પાછા પડે છે. બાલિકાઓને ભણાવવી એટલે તેમને છોકરાઓની પેઠે ભણાવવી એમ નહિ, પણ તેઓને વાંચન. લેખન, અને ગૃહ ઉપયોગી-વ્યવહારોપયોગી સર્વ જ્ઞાન આપવું, તે સાથે નીતિનાં સર્વ તત્ત્વો-તેને શિખવવાં, અને પછી ધર્મ જ્ઞાન ઉપર લક્ષ અપાવવું. એ સિવાય બાળકોને નિશાળમાં જે શિખવવામાં આવે છે, તે બાલકી-ઓને શિખવવાની જરૂર નથી, બાળકોની અને બાળકીઓની શિક્ષણ પદ્ધતિ કેટલાક પ્રકારે જુદી જ છે. કારણ તેમને કાંઇ છોકરાઓની પેઠે ભણીને નોકરી કરવા અથવા વ્યાપાર કરવા જવું નથી; તેઓને તો સંસાર વ્યવહારમાં-ગૃહમાં જે કુશળતા જોઇએ, તે કુશળતા પ્રાપ્ત કરે તેટલું વ્યવહારોપયોગી જ્ઞાન અને આત્મ સાધન કરવાને તથા સર્વ ધર્મ-ક્રિયાની ઉંડી સમજણ મેળવવાને માટે જેટલું બની શકે તેટલું સાથે ધર્મજ્ઞાન આપવું જોઇએ. જેથી તેઓ પોતાનો ગૃહસ્થાશ્રમ સુખે ચલાવે, પતિ અને વડિલોનો વિનય સાચવી અને સારી રીતે ધર્મ-સાધન કરી ઉત્તરોત્તર સદ્ગતિ પ્રાપ્ત કરે.

શાસ્ત્રકારની પણ આ બાબતમાં સંમતિ જણાય છે. મોક્ષ પ્રાપ્તિને માટે શાસ્ત્રકારે ધર્મ એજ ઉત્કૃષ્ટ સાધન કહેલું છે. ધર્મના બે માર્ગ છે. ગૃહસ્થધર્મ અને સાધુધર્મ. સાધુધર્મ-ચારિત્ર માર્ગ ઉત્તમ છે. પરંતુ જન્મ પામનાર માણસ પ્રથમ ગૃહસ્થપણા-માંજ જન્મ પામે છે, ચારિત્ર ધર્મથી થોડે કાળે અને ગૃહસ્થ ધર્મની પરંપરાએ ઘણા કાળે, પણ બન્નેથી ઇચ્છિત સિદ્ધિ શાસ્ત્ર-

કારે કહી છે. પૂર્વે આદિ તીર્થંકર શ્રીમાન્ ઋષભદેવ સ્વામીએ પ્રથમ વ્યવહાર માર્ગ શીખવ્યો હતો, અને ગૃહસ્થ ધર્મની પ્રરૂપણા કરી હતી.

(૮)

ગૃહસ્થાશ્રમ સ્ત્રી પુરૂષ બંનેથીજ ચાલે છે, જો તેઓ બંનેએ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું ન હોય તો ગૃહસ્થ ધર્મથી ઇચ્છિત ફળની જે ઘણા કાળે પણ સિદ્ધિ કહી છે તે ન થતાં ઉલટો કર્મબંધ થઈ સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે. આથી પણ બન્નેને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની આવશ્યક્તા સિદ્ધ થાય છે. વળી ભગવાન ઋષભદેવ સ્વામીએ પોતાના પુત્ર ભરતને પુરૂષની બહોંતેર કળા શીખવી હતી. તેમજ સુંદરીને સ્ત્રીની ચોસઠ કળા શીખવી હતી. એ ચોસઠ કળામાં ચિત્રકળા, નૃત્યકળા, ઓચિત્ય કળા. ધર્મનીતિ, ભોજ્ય-વિધિ, વાણિજ્ય વિધિ, વાદિત્ર, મંત્ર, તંત્ર, જ્ઞાન વિજ્ઞાન, ધર્મવિચાર, કાવ્યશક્તિ, વ્યાકરણ, કથા કથન, અંક વિચાર, લોકવ્યવહાર, વગેરે કળાઓ છે. એ સર્વ કળા ભણ્યા વિના-કેળવણી લીધા વિના પ્રાપ્ત થતી નથી. વળી બ્રાહ્મીને અઢાર લીપી શીખવી હતી અને તેથી સર્વે લીપી બ્રાહ્મીલીપીના નામથી જ ઓળખાય છે. શ્રીમાન્ ભગવતી સુત્રમાં પ્રથમ નમસ્કાર બ્રાહ્મીલીપીનેજ કર્યો છે. આ સર્વ ઉપરથી શાસ્ત્રકારની સ્ત્રીઓને જ્ઞાન આપવાની બાબતમાં સમ્મત્તિ છે એમ સિદ્ધ થાય છે. આચારદિનકરમાં વિવાહ પ્રકરણમાં જે બાળક અને બાળકી કુળ, આચાર, શીલ, રૂપ, વય, વિદ્યા, ધન, વેષ, ભાષા, અને પ્રતિષ્ઠામાં સમાન હોય તેની સાથે વિવાહ કરવો, એમ કહ્યું છે અને જો તે પ્રમાણે ન કરવામાં આવે તો અવહેલના (લઘુતા) કુટુંબ કલેશ, અને નાના પ્રકારના કલંકની નિષ્પત્તિ થાય છે. આજે વિદ્યા વગેરે ગુણની સમાનતા વિના વિવાહ થાય છે, જેથી તેમાં કહ્યા પ્રમાણે સ્થળે સ્થળે અવહેલના અને

કુટુંબ કલેશાદિ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. તેથી એ કથન સત્ય છે, એમ સિદ્ધ થાય છે.

રાજેમતિ, સીતા, દ્રૌપદી, દમયંતી, કલાવતી, સુભદ્રા, શ્રીમતી, મદનસુંદરી, સુરસુંદરી, ચંદનબાળા, મૃગાવતી વગેરે પૂર્વે થઇ ગયેલી શીલવંતી અને પરમ સાધ્વી સ્ત્રીઓના ચરિત્ર જોઇએ છીએ તો પ્રત્યક્ષ રીતે જણાય છે કે જે ગુણથી તેઓ જગતમાં સુકીર્ત્તિ મેળવી ગયેલ છે, અને જે ગુણથી તેઓ સદ્ગતિગામી થયેલ છે, તે સર્વ ગુણ જ્ઞાન ગુણથી જ પ્રાપ્ત થયા હતા.

અખંડ શીલવતી સતી રાજેમતિનો નેમનાથ ભગવાન સાથે વિવાહ થયો, લગ્ન નક્કી કર્યાં—નેમનાથ સ્વામી વરઘોડે ચઢી પરણવા ચાલ્યા પરંતુ ત્યાં પશુઓનો પોકાર સાંભળી તોરણથી રથ પાછો ફેરવી સંયમ લેવા ઉત્સુક થયા. ! પોતાને પતિએ છોડી દીધાથી રાજેમતીએ અત્યંત વિલાપ કરવા માંડયો, ત્યારે સખીઓએ અને કુટુંબીજનોએ તેણીને સમજાવવા માંડી અને અન્ય પતિ સાથે લગ્ન સંબંધ જોડાવા કહ્યું, પણ તેણીએ તેઓનાં વચન અંગીકાર ન કરતાં " જેની સાથે એક વખત સંબંધ જોડાયો, તેજ મારા પતિ, અને હવે જે એનો માર્ગ તેજ મારો માર્ગ. "—એમ કહી પ્રભુને કેવળ* જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયે છતે શ્રી રાજેમતિએ સંયમ અંગીકાર કર્યું.

(૯)

ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યા પછી ગિરનાર ઉપર ફરતાં એક વખત એકાંત ગુફામાં રહનેમીનો સંયોગ થયો, રહનેમી તેણીને એકાંત સ્થળમાં જોઇ વિષયાકુળ થયા, પરંતુ એવે અણીને સમયે પણ પોતે લેશ માત્ર પણ ન ડગતાં ઉલટા રહનેમીને સારી રીતે સમજાવી સંયમને વિષે સ્થિર કર્યા, એ સર્વે જ્ઞાન ગુણનાં જ ફળ હતાં.

*પુનર્લગ્નની હીમાયત કરનારા આ સંબંધે ધારશે તો ઠીક વિચાર બાંધી શકશે.

જે સમયે રામચંદ્રજીને વનવાસ જવાનું ઠર્યું. તે સમયે તેમણે સીતાને તેણીના પિતાને અથવા સાસરાને ઘેર રહેવા ઘણી રીતે સમજાવ્યાં. પરંતુ ત્યાં રહેવાથી જે સુખ મળે તે કરતાં પણ જંગલી પશુઓથી વસતા અને સુખદાયક પદાર્થના અભાવવાળા અરણ્યમાં પતિની સાથે રહેવાથી અને નિરંતર પતિસેવા કરવાથી પોતે વધારે સુખ માન્યું. વનમાંથી દુષ્ટબુદ્ધિ રાવણ કપટ કરી લંકામાં ઉપાડી ગયો, ત્યાં તેણે અનેક પ્રકારની લાલચ તથા ધમકી આપ્યા છતાં તેની સામે દૃષ્ટિ સરખી પણ કરી નહિ, અને સંપૂર્ણ રીતે શીયલવ્રત જાળવી રાખ્યું. વનમાંથી પતિ સાથે અયોધ્યામાં પાછા આવ્યા પછી કોઇ દુર્જનના વચનથી પતિએ તેણીનો ત્યાગ કર્યો. તે સમય પણ ધૈર્યતાથી આનંદમાંજ ગુજાર્યો. અને પતિ ઉપર લેશ માત્ર અપ્રીતિ ન આણી એ સર્વે જ્ઞાન અને તેથી પ્રાપ્ત થયેલા ઉત્તમ ગુણોનો જ પ્રતાપ હતો.

સતી દમયંતીમાં જ્ઞાનનો સદ્ભાવ ન હોત, તો જે સમયે નળરાજા દ્યુત ક્રીડામાં રાજ્યરિદ્ધિ સર્વ હારી ગયા, અને વનવાસ લેવાનો સમય આવ્યો ત્યારે તે પતિની સાથે વનમાં જવાને આનંદિત થાત ? કદિ ન થાત; કારણકે અજ્ઞાની સ્ત્રીઓ તો પતિને એવી રીતે વિપત્તિ પ્રાપ્ત થયે તેની ઉપર નિઃસ્નેહી થાય છે; વળી વનમાં ફરતાં ફરતાં જ્યારે નળરાજા તેણીને એક વિકટ અરણ્યમાં સુતી મૂકીને ચાલ્યા ગયા, ત્યારે પણ પોતે સંકટનો સર્વ વખત ધૈર્યતાથી ઉત્તમ ભાવનામાં ગુજાર્યો, કેટલેક સ્થળે શાસનની ઉન્નતિ કરી, કેટલાક માણસોને ધર્મ પમાડ્યો, અને શિયલવ્રત સારી રીતે જાળવી રાખ્યું; એ સર્વ કાર્ય જ્ઞાન વિના જરા પણ બની શકત નહી.

સતી કલાવતી લેશ માત્ર કલંકિત ન છતાં શંખરાજાએ તેણીને ખોટા વહેમથી વનમાં મોકલાવી દીધી, તે ગર્ભવતી હતી, તે વિષે જરાપણ વિચાર ન કરતાં તેણીના હાથ ચાંડાલો પાસે કપાવી નાંખ્યા ! તેવે સમયે પણ લેશ માત્ર પતિનોદોષ ન

કાઢતાં પોતાનાં કર્મનો જ દોષ કાઢયો; એ જો તેમનામાં જ્ઞાનનો સદ્‌ભાવ ન હોત તો કદિ ન બનત. ગુણનો બદલો તો ગુણમાં જ મળે છે. પણ તેની અજ્ઞાની મનુષ્યોને ખબર પડતી નથી. તેથી તેઓ કાર્યાકાર્યનો વિચાર કર્યા વિના તથા ભવિતવ્યતાની અનુકૂળતા પ્રતિકૂળતા જાણ્યા વિના અનેક પ્રકારના સંકલ્પ વિકલ્પ કર્યા કરે છે. સતી કલાવતીએ તો ભવિતવ્યતાને અનુકૂળ થઇ શુભ ભાવના ભાવ્યા કરી તો પુત્ર જળવાયો. હાથ જેવા હતા તેવા થયા, અને પતિનો મેળાપ પણ થયો.

(૧૦)

સતી સુભદ્રાને માથે સાસુ અને નણંદે ધર્મદ્વેષથી કલંક ચઢાવ્યું તો પણ તેણીએ તેની ઉપર બીલકુલ દ્વેષ આણ્યો નહિ, પરંતુ પોતાનો સાથે સાસુજીને પણ કલંકિત કર્યા, અને તેથી ધર્મની હીનતા થતી જાણી, ત્યારે શાસનદેવીનું સ્મરણ કરી તેની સહાયતાથી પોતાનું સતીપણું સકળ નગર લોક સમક્ષ પ્રગટ કરી બતાવ્યું. ધર્મદ્વેષી સાસુ નણંદને પશ્ચાતાપ કરવાનો વખત આવ્યો અને શાસનની શોભા વધી. એ સર્વ જ્ઞાનગુણ વિના બની શકત ? ન બનત. જો અજ્ઞાનતા હોત તો સામાસામી વઢવાનો–તોફાન મચાવવાનો વખત આવત, અને એક બીજાના છતા અછતા દોષ કાઢી કર્મબંધ કર્યા કરત.

શ્રીમતીએ જો જ્ઞાનાભ્યાસ કર્યો હતો, તો જ તેણીને નવકાર મંત્રના પ્રભાવથી શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઇ હતી, જેને યોગે ધર્મ-દ્વેષી પતિએ મારી નાંખવા માટે કરેલા વિઘ્નમાંથી પણ બચી પોતે શાસનની શોભા વધારી.

સુરસુંદરીનાં અમરકુમાર સાથે લગ્ન થયાં; પતિને દેશાટન કરવાનું ઠર્યું, ત્યારે તે પતિવ્રતા સાથે ગઇ. રસ્તે પાણી લેવા માટે એક બેટમાં ઉતર્યા. તે વખતે બાળક અવસ્થામાં નિશાળમાં થયેલી બોલાચાલી યાદ લાવી પતિએ કઠણ હૃદયવાળા થઇને તેણીને તે નિર્જન સ્થાનમાં છોડી દીધી અને વહાણ હંકાર્યું.

એવે વખતે સુરસુંદરીને બદલે કોઈ જ્ઞાન રહિત સ્ત્રી હોત તો તેની શી ગતિ થાત ? તે વાંચનારે જ વિચારી લેવું. સુરસુંદરીએ તો જ્ઞાન મેળવ્યું હતું, શાસ્ત્ર અભ્યાસ કર્યો હતો, દેવ, ગુરૂ ધર્મને વિષે દ્રઢ હતી, અને નવકાર મંત્રનો પ્રભાવ જાણ્યો હતો, તેથી તેને યોગે વનના રાક્ષસને વશ કરી પોતાનો પ્રાણ બચાવ્યો વિષયાકુળ વ્યાપારીથી શિયળનુ રક્ષણ કરી સમુદ્રપાર પામી. બેનાતટના રાજાને સંતોષ પમાડયો, પતિને મેળવ્યો અને તેને પોતે કરેલા અયોગ્ય કાર્યને માટે શરમાવવાનો વખત આવ્યો; તથા પ્રાંતે ધર્મધ્યાન કરી પોતે તથા પતિ શુભ ગતિ ગામી થયાં. એ સર્વ કેળવણી–જ્ઞાન સંપાદન કરવાનો પ્રતાપ જાણવો.

ચંદનબાળા અગર જો કે રાજ્યપુત્રી હતી, તોપણ રાજ્ય ઉપર આવી પડેલાં સંકટથી પોતાને પિતાનું નગર છોડી અન્ય સ્થળે દાસી તરીકે વેચાવાનો વખત આવ્યો, ત્યાં પણ શેઠાણી દુષ્ટ હોનાથી તેણીએ બે ત્રણ દિવસના ઉપવાસ કરાવી પગમાં બેડી નાંખી અને સ્ત્રીને લાયક ભુષણનો ત્યાગ કરાવ્યો. એવા દુઃખના સમયમાં ફક્ત અડદના બાકળા લઈને ખાવા બેઠેલી ત્યારે ભગવંત મહાવીરસ્વામીનો જોગ થયો. પોતાના અભિગ્રહમાંની એકાદ બાબત ઓછી હોવાથી ભગવંત પાછા વળ્યા. એવે સમયે તેણીએ રોતાં રોતાં પણ ભગવંતને પાછા બોલાવી બાકળા વહોરવાનો આગ્રહ કર્યો, ભગવંત અભિગ્રહ પૂર્ણ થયો જાણી પાછા ફર્યા, બાકળા વહોર્યા અને તેણીના મનવાંચ્છિત પૂર્ણ થયા. જો ચંદનબાળા જ્ઞાનવતી ન હોત તો એવી અવસ્થામાં ભગવંતને વહોરાવવાનો આગ્રહ કયાંથી કરત. ? અને તેના મનવાંચ્છિત કયાંથી ફળત ?

(૧૧)

સાધ્વી મૃગાવતી અજાણમાંજ પ્રભુના સમવસરણમાં વધારે વખત રહ્યાં હતાં. ઉપાશ્રયે આવ્યા પછી ગુરૂણીજીએ

મોડા આવવાને માટે ઠપકો આપ્યો. તે સમયે તેઓએ પોતે સારી રીતે જ્ઞાન સંપાદન કરી વિનયગુણ મેળવ્યો હતો, તેથી શિખામણ દેનાર ગુરૂણીજી ઉપર ગુસ્સે ન થતાં પોતાની ભુલને માટે પશ્ચાતાપ કરવા માંડયો, અને તેમ કરતાં કેવળજ્ઞાન પ્રકટ થયું.

મયણાસુંદરીનું ચરિત્ર જ્ઞાનની જ પુષ્ટિ કરે છે. તેણીએ સકળ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી મેળવવા લાયક જ્ઞાન મેળવ્યું હતું, જેથી પિતાની અયોગ્ય તકરાર સામે વિનય પૂર્વક બાથ ભીડી. તેમ કરતાં પિતાએ રોગી શરીરવાળા શ્રીપાલ કુંવર વેરે તેને પરણાવી. તેણીએ તેથી પણ આનંદ માન્યો. તેવા રોગી પતિનો અસહ્ય રોગ પોતાના જ્ઞાનથી મટાડવાનો વખત આણ્યો, પિતાનું કુળ અજવાળ્યું, પતિનું કુળ પ્રસિદ્ધ કર્યું, અને પોતે મેળવેલા જ્ઞાનની બલિહારી કહેવરાવી. વળી જે દિવસે શ્રીપાળ દેશાટન કરી પોતાને ગામ પધાર્યા છે, અને બહાર મુકામ કરી રાત્રે એકલા ઘેર જોવા આવ્યા છે, તે સમયે મયણાસુંદરી સાસુને તે દિવસે પૂજામાં ઉત્પન્ન થયેલા ભાવને લીધે પ્રાપ્ત થયેલા અપૂર્વ આનંદથી ઇષ્ટજનનો યોગ આજેજ થવો જોઈએ, એવી વાત કરે છે; તે વાત સાંભળી શ્રીપાલ કુંવર અત્યંત ખુશી થયા, અને તરતજ ઘરમાં દાખલ થઈ સ્ત્રીનું વચન સત્ય કરી બતાવ્યું. જો મયણાસુંદરી જ્ઞાનવતી ન હોત તો પૂજામાં તેને આવો ઉલ્લાસ પણ કયાંથી થાત ? જ્ઞાનનાં ફળ તો અપૂર્વ છે.

દ્રૌપદીએ સંપૂર્ણ રીતે જ્ઞાન સંપાદન કર્યું હતું, તો વિવાહ સમયે પણ પ્રભુની પૂજા કરવાના ભાવ ઉત્પન્ન થયા હતા; જે કાર્યથી સિદ્ધાંતમાં પણ તેના ગુણ ગવાયા. વળી વનમાં પતિની સાથે ફરી આનંદ માન્યો. દુર્યોધનની સભામાં પણ વસ્ત્રો ખેંચાતાં, દેવના પ્રભાવે વસ્ત્ર મેળવી શિયલ વ્રતની સિદ્ધિ કરી બતાવી. એ સર્વે જ્ઞાનનો પ્રતાપ જાણવો. બીજી સ્ત્રીઓ એક પતિની પણ સેવા સંપૂર્ણપણે બજાવી શકતી નથી, પણ

તેણિએ પાંચ પતિની સેવા સંપૂર્ણ રીતે બજાવી છે.

આવાં સર્વ ચરિત્રો ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, જે જે સ્ત્રીઓ સતી રૂપે ગણાઇ છે, જે જે સ્ત્રીઓએ સત્કાર્યો કરી પોતાનાં નામ અમર કર્યાં છે, અને જે જે સ્ત્રીઓ ધર્મને વિષે દ્રઢ રહી સદ્ગતિગામી થયેલ છે, તે સર્વે જ્ઞાનવંતી એટલે ભણેલી હતી. અને જ્ઞાનગુણને લીધેજ તેનામાં બીજા સર્વ ગુણો આવી રહ્યા હતા. ગૃહસ્થાશ્રમ પણ જ્ઞાનવાળી સ્ત્રીથી જ સારી રીતે ચાલે છે. એક વિદ્વાન ગ્રંથકારે લખ્યું છે કે,—" સ્ત્રીને કેટલાં કામ કરવાં પડે છે, તે જુઓ. છોકરાં ઉછેરવાં, કુટુંબના વડીલોનું કામ ઉપાડવું, ચાકરો ઉપર સત્તા રાખવી, ઘર ધંધામાં પ્રવીણ રહેવું, ઘરની અને ઘરના સામાનની સંભાળ રાખવી, ઘરમાં આવતાં જતાં માણસ આગળ ઘરનું નાક રાખવું, અને તે બધું જાતે મર્યાદા પાળી કરવું, અને પતિ પ્રમુખ પૂજ્ય જનોનું દીલ પ્રસન્ન રહે તેમ ડહાપણથી ચાલવું. આટલું તો એક સામાન્ય સ્ત્રી કરે છે; અને તે સાથે લોકના બોલ સહન કરવા. ઘરમાં જુલમ અને અપમાન ખમતાં ગમ ખાઈ જવી, પોતાના દુઃખને ગણવું નહિ, મન અને પેટ બે મોટાં રાખવાં; એ બધું પણ સ્ત્રીને કરવું પડે છે, અને તેટલું જે કરે તેજ સ્ત્રીને સ્ત્રી કહેવી. ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેનારી સ્ત્રીઓને માથે ઘર સંસાર સુખે ચલાવવામાં ઉપર કહી તેટલી ફરજો છે, અને એ સર્વે જો કેળવણી લીધી હોય તો જ ખરી રીતે બજાવી શકાય છે. કેળવણી લીધા વિનાની સ્ત્રીથી તેવી રીતે પોતાની ફરજો બજાવી શકાતી જ નથી અને તેથી તેનો ઘર સંસાર વગોવાય છે. જે દંપતીમાં જોઇએ તેવો પ્રેમ હોતો નથી. તેને ઘણી જાતનાં દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે. યુરોપના એક પ્રસિદ્ધ પુરૂષ નેપોલિયન બોનાપાર્ટે તો દેશની સારી સ્થિતિ થવામાં પણ સ્ત્રી કેળવણી જ મુખ્ય ગણેલી છે તે વિષે કહેવાય છે—

"કહે નેપોલિયન દેશને, કરવા આબાદાન;
સરસ રીત તો એજ છે, દ્યો માતાને જ્ઞાન."

(૧૨)

વિચાર કરતાં એ સર્વ વાત સત્યજ જણાય છે. આવી રીતે સ્ત્રી કેળવણી એ ઉત્તમ છે, તેની અવશ્ય જરૂર છે. આ ભવ સંબંધી સુખ પામવામાં અને પરભવે સદ્‌ગતિ પામવા માટે સંસારમાં રહીને ધર્મ સાધન કરવામાં પણ એજ મુખ્ય સાધન છે. પૂર્વે એ રીતિ હતી. શાસ્ત્રકાર એમાં સંમત છે, અને હાલના વિદ્વાનો પણ એથી ઘણા પ્રકારના ફાયદા માને છે.

હવે સંસાર ચાલવામાં તથા સંસારીને ધર્મ સાધન કરવાવાં કેળવણી પામેલી સ્ત્રીથી કેટલી તરેહના ફાયદા છે, અને કેળવણી પામ્યા સિવાયની સ્ત્રીથી કેટલી તરેહના ગેરફાયદા છે તે તપાસીએ.

સ્ત્રીઓની પહેલી અવસ્થા તે પુત્રીરૂપ અવસ્થા છે. તે અવસ્થામાં તેને કેળવણી લેવાની-વિદ્યા ભણવાની ખરેખરી જરૂરીયાત છે; કારણ કે બાલ્યાવસ્થા વીત્યા પછી જે અવસ્થા પ્રાપ્ત થવાની છે, તે અવસ્થા સુખરૂપ ગુજરે, તેવાં સાધનો વિદ્યા ભણ્યા વિના પ્રાપ્ત થતાં નથી. વિદ્યા બુદ્ધિને ખીલાવે છે; અને તેથી જ બાળકીઓ સમજુ અને વિચારવાન થાય છે. ડહાપણ, સદ્‌ગુણ, વિવેક, વિચાર, ખરૂં-ખોટું સમજવાની બુદ્ધિ એ સર્વે વિદ્યાથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. કલેશ કંકાસને નાશ કરનાર, હેત પ્રીતિને વધારનાર અને સર્વની સાથે યોગ્ય રીતે વર્ત્તવાનું શીખવનાર વિદ્યાજ છે. વિદ્યાથી જ્ઞાન અને જ્ઞાનથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. છોકરીને વિદ્યા ભણાવવી તે કાંઈ નોકરી કરવા માટે અથવા ગુજરાન ચલાવવાને વ્યાપાર કરાવવા માટે નથી, પરંતુ તેઓને ઉંચા પ્રકારની સમજશક્તિ પ્રાપ્ત કરવાને છે, જેથી તેઓ ઘર કામની આવડત, રસોઈ કરવાની

રીત, ભરત, શીવણી, ખર્ચ ખુટણ ચલાવવાની કુશળતા, પત્ની તરીકેની ફરજ, નમ્રતા, સભ્યતા, નીતિ, જ્ઞાન વગેરે સહેલાઇથી પ્રાપ્ત કરી શકે છે; અને સાથે દેવદર્શન, પ્રભુ સ્તુતિ, પ્રતિક્રમણ વગેરે નિત્યકૃત્યો પણ સારી રીતે કરી શકે છે. અદબથી બેસવું, મર્યાદાથી બોલવું, થોડું ને ધીમે બોલવું, ખડખડ ન હસતાં સકારણે મંદ હાસ્ય કરવું, સૌની ઉપર દયાભાવ બતાવવો, માતાને ઘર કામમાં મદદ કરવી, વગેરે બાબતો ભણેલી બાળકીઓ સારી રીતે કરી શકે છે.

વિદ્યા ભણ્યા વિનાની, વિદ્યા ઉપર પ્રીતિ વિનાની, અથવા વિદ્યા ભણવા નહિ જનારી બાલકીઓ ઉઘાડે શરીરે શેરીઓમાં ધુળમાં ઢીંગલા ઢીંગલીની રમતો રમે છે. પાંચ સાત છોડીઓ ટોળે મળી કહે છે, નકામા ચાળા ચેષ્ટા કરે છે, કુટે છે, બેઅદબી રાસડાઓ ગાય છે, નઠારાં ગીતો ગાતાં શીખે છે, અને એવી નાદાની ભરેલી રમતોમાં સઘળો વખત ગુજારે છે. કેટલીએક ઘર કામ શીખે છે, તે પણ રીતસર ન હોવાથી તેનાં કેટલાં કામો યોગ્ય હોતાં નથી.

(૧૩)

ખરેખરી રીતે જોતાં ભણ્યા વિનાની દિકરીઓનો વખત નકામો જાય છે; અને જે રીતે હાલમાં તેઓ રમે છે, અને પોતાની બાલ્યાવસ્થા ગુજારે છે, તે રીતથી તેઓના મન ઉપર ઉલટી ખરાબ અસર થાય છે. ઘરનાં અને પારકાં માણસો સાથે વઢતાં, વેંધવચકો પાડતાં અને નકામાં બેશી રહેતાં શીખે છે, અને સઘળા એ દુર્ગુણો મ્હોટી ઉંમરે દુઃખ રૂપ થઈ પડે છે, ઘેર કોઈ પરોણા અથવા પરાયા માણસ આવે તો તેની સાથે કેવી સભ્યતાથી વર્ત્તવું, અથવા કેવી નમ્ર રીતે બોલવું, તે સંબંધી અભણ છોડીઓને બીલકુલ ખબર પડતી નથી, પણ કાંતો અજાણ્યા માણસ પાસે બોલ્યા ચાલ્યા વગર મુંગી બેશી રહે છે, અથવા તેઓના દેખતાં, તોફાન કજીયા,

કંકાસ કરી ઘરનું પોગળ ખોલે છે. બાળપણામાં એવી જીંદગી ગુજારનાં કેટલીક કુટેવો પડે જાય છે, આગળ જતાં તે કુટેવો વધીને વ્યવહારમાં નિંદા થાય તેવાં કાર્યો કરાવે છે. મોટી ઉમરે નિર્લજ ફટાણાં ગાવામાં ઘણી સ્ત્રીઓની બહુ ઉત્સુકતા દેખાય છે, આવી કુટેવોન ફળ સમજવાં. માટે પુત્રીરૂપ અવસ્થામાં જો વિદ્યા ભણવામાં વખત ગાળે તોજ તેની તે અવસ્થા લાયક રીતે પસાર કરી ગણાય. લખતાં-વાંચતાં શીખવું એનું નામ ભણ્યું અથવા કેળવણી લીધી ન ગણાય, પરંતુ નિશાળની રીતે લખવા વાંચવાનું જ્ઞાન મેળવી, જે ખરૂં ભણતર ભણવું જોઇએ તે એ કે નીતિવાન થવું જોઇએ. તે પ્રાપ્ત થાય તોજ કેળવણી લીધી કહેવાય. તેમ થાય તાજ રાતભાત સુધરે, મન શકિત વધે, સુઘડતા આવે, આવડત વધે અને સઘળાં કામો સહેલાઇથી કરવાની ટેવ પડે. ધર્મજ્ઞાન પણ એજ રસ્તે પ્રાપ્ત થાય છે. વિદ્યામાં પ્રવેશ કર્યા વિના ધર્મજ્ઞાનની કાંઈ સમજણ પડતી નથી. અને તેથી દહેરે, ઉપાશ્રયે કદાચ જાય તો પણ ત્યાં કેવી રીતે વિનય સાચવવો, કેવી રીતે વંદન કરવું, કેવી રીતે સ્તુતિ કરવી. કેવી રીતે ક્રિયા કરવી, તે કાંઈ આવડતું નથી. ઘેર મુનિ મહારાજ વહોરવા આવ્યા હોય, તો તેમને કેવી રીત વહોરાવવું? તેમનો કેવી રીતે વિનય સાચવવો? અથવા મુનિ મહારાજેને આહાર આપવાથી શું લાભ છે? તે અભણ બાળિકાઓને કાંઈ ખબર હોતી નથી. વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી હોય, તેને એ સર્વ વાતો સુગમ છે. વળી લાયક ઉમર થયે સાસરે જવાનું થાય છે, તે ત્યાં જઈ પોતાને શું કરવાનું છે? પિયર અને સાસરામાં તથા દીકરી અને વહુપણામાં કેટલો ફેર છે? માબાપ અને સાસુ સાસરામાં કેટલું અંતર છે? સ્વામી પ્રત્યેનો પોતાનો શું ધર્મ છે? એ સર્વ બાબતોની કેળવણી લીધા વિના જરાપણ સમજ આવતી નથી.

(૧૪)

વડીલ અને પિતાની આજ્ઞા નહિ માનનારી કેટલીક સ્ત્રીઓ જોવામાં આવે છે. તે સર્વ પુત્રીરૂપ અવસ્થામાં કેળવણી ન લીધાનાં તથા ખોટી રમત ગમતમાં વખત ગુજાર્યાનાં ફળ છે. કોઈ કહેશે કે છોડીઓ બાળપણથી ભણવામાં જ વખત ગાળે, તો દળવું, વીણવું ઝાટકવું, ઘર સાફસુફ રાખવું, રસોઈ કરવી એ વગેરે કામો કયારે શીખે ? તો તેના ઉત્તરમાં એટલુંજ કહેવાનું કે—ભણવામાં સઘળો વખત જતો નથી, અને તેથી બાકીના વખતમાં સર્વ કામ ખુશીથી શીખી શકાય છે. એટલું જ નહિ પણ ભણેલી છોડી તેવાં કામો સહેલાઈથી થોડા વખતમાં શીખી શકે છે, અને કરી પણ શકે છે; કારણ કે અભણ અને રઝળનારી છોડીઓ બેદરકારીથી કામ કરે છે, અને ભણેલી ઉદ્યોગ અને ખંતથી કરે છે. માટે કેળવણી લીધા વિના–વિદ્યા ભણ્યા વિના પુત્રીરૂપ અવસ્થામાં જે કર્ત્તવ્ય છે, જે ભણવાનું છે, જે સમજવાનું છે, તેમાંથી કંઇ પણ બનતું નથી; અને પાછલી અવસ્થામાં ઘર સંસાર ચલાવવો તેમાં તથા ધર્મધ્યાન તથા આત્મસાધન કરવામાં પૂરેપૂરી ખામી આવે છે. તેથી પુત્રીરૂપ અવસ્થામાં વિદ્યા ભણવાની અને જુદા જુદા પ્રકારની કેળવણી લેવાની મુખ્ય ફરજ છે, અને તે ફરજ બજાવ્યાથીજ બાળાઓનો સંસાર સુખરૂપ થશે, તેઓથી આત્મસાધન સારી રીતે થશે, અને તેએ. પરભવે સદ્‌ગતિ પામશે.

ગૃહિણીરૂપ અથવા સ્ત્રીરૂપ અવસ્થા એ સ્ત્રીઓની બીજી અવસ્થા સમજવી. સાસરે આવ્યા પછીથી તે પુત્રવતી થતાં સુધીના સમયનો એ અવસ્થામાં સમાવેશ થાય છે; એ અવસ્થાની શરૂઆતમાં સ્ત્રીઓને એક ઘર છોડી બીજે ઘર જવાનું હોય છે. એટલે પિતાનું ઘર છોડી સાસરે જવાનું થાય છે. આ વખતે કેટલીક યુવતીઓ તોફાન કરે છે, અને મહા મહેનતે

સાસરે જાય છે. એ સર્વ અવિદ્યાનાં ફળ સમજવાં. કારણ કે કેળવણી લીધી હોય તો સમજવામાં આવ્યુંજ હોય કે, બાળાને લગ્ન થયા પછી પિતાનું ઘર છોડી સાસરાને ઘેર જવું અને તેને પોતાનું ઘર સમજવું, એ તેની મુખ્ય ફરજ છે. અભણ સ્ત્રી આ ફરજ સમજતી નથી, અને તેથીજ તે સાસરે જતાં આડાઇ કરે છે. સાસરે ગયા પછી ત્યાં તેને નવાંજ માણસો સાથે પ્રસંગ પડે છે અને તે નવાં માણસો માંહેના પતિને કેવી રીતે માન આપવું, સાસુ સસરાની કેવી મર્યાદા જાળવવી, દીયેર, જેઠ, તેની સ્ત્રીઓ અને નણંદ વગેરે બીજાં કુટુંબી સાથે કેવી રીતે મિલનસાર થવું; આ બાબતની સંપૂર્ણ માહિતી મેળવવી જોઇએ. અને તે કેળવણીથીજ સંપૂર્ણ મળી શકે. કેટલીક સ્ત્રીઓ તો પતિને શી રીતે માન આપવું? તે જાણતીજ નથી. પતિમાં કાંઇ દોષ હોય, કાંઇ ખામી હોય, તો તેથી તેની ઉપર જોઇએ તેવી પ્રીતિ રાખતી નથી, પરંતુ આવે વખતે તેણે સમજવું જોઇએ કે, પતિવ્રતાપણું એજ સ્ત્રીઓનો મુખ્ય ધર્મ છે. જેની સાથે લગ્ન સંબંધ થયો હોય તે પતિની સાથે નિર્મળ પ્રિતિ રાખી તેની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવું એ તેની ફરજ છે.

(૧૫)

લગ્ન થયા પછી વર ગમે તેવો હોય તો પણ મયણા સુંદરીની પેઠે તેની ઉપરથી પ્રીતિ ખસેડવી જ જોઇએ નહિ. નીતિ વિરૂદ્ધ ચાલવાથી ઘર સંસાર બગડે છે, પાપ બંધાય છે, ભવાડા થાય છે, અને બીજાં ઘણાં નુકશાન ભોગવવાં પડે છે. સત્યવડેજ પ્રીતિ ટકે છે; અને જ્યાં સુધી પ્રીતિની ગાંઠ હોય ત્યાં સુધી જ સંસાર સુખે ચાલે છે; તે તુટ્યા પછી તો કલેશ, કંકાસ, વૈરભાવ, ચીઢીયાપણું, ક્રોધ વગેરે પ્રવેશ કરે છે, અને તેથી ઘણા પાપના ભોક્તા થવું પડે છે. પતિ પ્રેમમાં ખામી પડવાથી જે સંસાર નિર્મળ ગૃહસ્થાશ્રમ જેવી પૂણ્ય

ઉપાર્જન કરવા માટે છે, તે પાપમય થાય છે; કુસંપ તો ઘરમાં રાજ્ય કરે છે, અને તેથી જગતમાં આંગળી ચીંધણાં થાય છે એટલું જ નહિ, પરંતુ ઉગતો દર સંસાર મૂળમાંથી જ કોહોવા માંડે છે. કદાપિ ધણી અણસમજુ કે દોષવાળો હોય તો તેના ઉપર કંટાળો ન આણતાં સુધારવા પ્રયત્ન કરવો અને બનતી રીતે ધર્મસાધન કરવું જેથી સ્વપરભવ કલ્યાણ થાય. વળી એમ વિચારવું કે, માણસ માત્ર સંપૂર્ણ રૂપગુણવાસી નથી, તો ટુંકા જીવતરને માટે પોતાની ફરજ ચુકી શરીર મન બગાડવાં અને ધર્મનું ઉલ્લંઘન કરવું એ શું ? એવું હોય ત્યારે નીતિ-ના-વિદ્યાના જ્ઞાનના દિલાસાવડે માગ વિરૂદ્ધ થનારા મનને અંકુશમાં રાખવું. કારણ કે નીતિ અથવા ધર્મ વિરૂદ્ધ વરત-વાથી લોકમાં ફીટકાર મળે છે, અને પરભવ નીચ ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. પતિમાં કાંઇ ખામી જણાય ત્યારે આવા વિચાર કરી તેની ઉપર દૃઢ પ્રીતિવાળા થવું, એ કુલીન સ્ત્રીઓની ફરજ છે; પરંતુ અભણ સ્ત્રીઓ આવો સ્ત્રીધર્મ સમજતી નથી, અને તેથી એવો કોઈ પ્રસંગ હોય છે, તો તેનો ઘરસંસાર પ્રથમથી જ બગડે છે, એટલુંજ નહિ પણ તે સ્ત્રી મનુષ્ય ભવમાં જે ફરજ બજાવવાને-જે ધર્માચરણ પાળી સુગતિગામી થવાને અવતરી હતી, તે પ્રમાણે ન થતાં આખો જન્મારો પાપકારી કાર્યોમાં અને આર્ત્ત, રૌદ્ર ધ્યાનમાં પૂરો થાય છે. જો સ્વભાવથી જ કોઈ ડાહી હોય, અથવા ભલાં માબાપને ઘેર ઉછરેલી હોય, તો પોતાનો સંસાર ડહાપણથી ચલાવવા મથે છે; પરંતુ એ-નાથી કેળવણીથી મળતા લાભ મેળવી શકાતા નથી. જુદા જુદા સ્વભાવ, જુદી જુદી સંગતિ અને નીતિ જ્ઞાનનાં તથા ધર્મ જ્ઞાનનાં પુસ્તકોથી માણસની સ્થિતિ, સ્વભાવમાં ફેર પડે છે; પણ અભણ સ્ત્રીને કોનો સંગ કરવો, તે ખબર પડતી નથી; શું વાંચવું તેની ખબર હોતી નથી અને થોડા ઘણો વખત ગાડરીયા પ્રવાહની પેઠે ઉપાશ્રય વગેરેમાં જાય છે તો તેથી પણ થવા જોઇતા લાભ થતો નથી.

સાસરે રહેતાં શીખ્યા પછી પતિ સિવાય સાસરાના ઘરનાં બીજાં માણસો સાથે પ્રસંગ પડે છે. આમાં પણ કેટલીએક અભણ, નિંદાખોર સાસુ નણંદો હોય છે, તો તે આવનારી વહુઓને મ્હેણાં મારી તેની ઉપર હુકમ ચલાવી ઘણી રીતે કનડે છે. અભણ વહુ આ સઘળું સહન કરી શકતી નથી અને તે પોતાની સહીપણીઓ, પાડોસણો આગળ જઈ ઘરનું દુઃખ રડે છે, અને તેઓ પણ અભણ હોવાથી સાચો માર્ગ ન બતાવતાં ઉલટી શીખામણ આપી સાસુ નણંદ સાથે વઢવાનું શીખવે છે; આમ તેનું ઘર ચગડોળે ચડે છે અને નિરંતર કલેશ કંકાસ કરી પાપ ઉપાર્જન કરે છે. ભણેલી એ બધું સહન કરી સામા માણસોને ધીમે ધીમે સુધારી પોતાના ઘરને અમૂલ્ય સુખરૂપ બનાવે છે, અને પાપથી બચે છે.

(૧૬)

સૂવાનો વખત એજ સ્ત્રીઓને વરની સાથે વાતચીત કરવાનો અથવા સુખ ભોગવવાનો હોય છે. આપણા રિવાજ પ્રમાણે એ સિવાય બીજે વખતે સ્ત્રી પુરૂષથી વાતચીત થઇ શકતી નથી, અને તેથીજ દંપતિનાં સુખનો એટલો એજ વખત ગણાય છે. પણ એમાંએ સુખ ક્યાંથી ? અભણ સ્ત્રી એ વખતે આખા દિવસના કંકાસનો ઇતિહાસ, મનના દુષ્ટ ઉભરા વરની આગળ કાઢવા માંડે છે, અને પરિશ્રમથી કંટાળેલા પતિને વિશ્રામને બદલે વધારે કંટાળો આપી—

वरं पर्वतदुर्गेषु, भ्रांतं वनचरैः सह,
न मूर्ख जनसंपर्कः सुरेंद्र भवनेष्वपी ।

એ શ્લોકનું ભાન કરાવે છે, પતિ જો કાંઈ સહનશીલતા વાળો હોય છે, તો એ સઘળું સાંભળ્યું ન સાંભળ્યું કરી તેની ઉપર વિસ્મૃતિનો પડદો નાંખે છે, અને તેમ ન હોય તો વળી ત્યાં નવો જ રંગ નીકળે છે. ભણેલ દંપતિ હોય ત્યાં આવું

કાંઈપણ બનતું નથી; તેઓ આવી વાત જ્યાં થઈ હોય ત્યાં જ દાટી દે છે. આ સમયે તો તેને સંભારતાં પણ નથી અને પ્રેમચર્ચા, જ્ઞાનચર્ચા, કે ધર્મચર્ચાનો વિનોદ કરે છે, એટલું જ નહિ પણ વગર કહ્યે એક બીજાનું એવું ખરૂં દુ:ખ જાણવામાં આવ્યું હોય છે, તો તે વિષે ધીરજ આપી શાંતિનું પોષણ કરવામાં આવે છે.

વર્ષ થતાં જાય છે તેમ યુવાન સ્ત્રી, સાસરાના પાડોશની, સગાં વહાલાંની અથવા બીજી ઓળખાણવાળી સ્ત્રીઓના પ્રસંગમાં આવવાની, છુટ મેળવતી જાય છે. તેમાં અભણ સ્ત્રીઓ કોઈના ઘરની, કોઇના નવા સાસરે રહેવાની, કોઇની ખોટી નિંદા-પ્રશંસાની, કોઇના દુરાચારની, કોઈનાં ઘરેણાંની, કોઈના સુખની, કોઇને ગર્ભ રહ્યાની, એવી એવી વાતો કરે છે, અને તેનું પરિણામ એ આવે છે કે, એમાંથી ઘણી સ્ત્રીઓ બગડે છે. પોતાના પતિ પ્રત્યેની પોતાની ફરજનું ઉલ્લંઘન કરે છે અને પોતાનો ધર્મ તદ્દન ચુકી જાય છે. ભણેલી સ્ત્રી સારી સંગતિ શોધે છે; વ્યાખ્યાન, રાસ વગેરે કોઈ ધર્મ પુસ્તકો વંચાતાં હોય તો ત્યાં સાંભળવા જાય છે; તેવો પ્રસંગ ન હોય તો પોતે સારાં સારાં પુસ્તકો વાંચે છે અને પોતાને લાભ થાય તેવી સ્ત્રીઓની સાથે બેસે છે, એટલું જ નહિ પણ પોતામાં પ્રૌઢ જ્ઞાન હોય, તો પોતાની સંગતમાં આવતી અભણ સ્ત્રીઓને ઉલટી સુધારે છે.

કામકાજ કરવામાં સાસુ વગેરે બે વચન કહે તો તે સાંભળવાં, સહન કરવાં, અને તેમાંથી ગુણ ગ્રહણ કરવોઃ " વહુએ ઘરનો ભાર ઉઠાવી લીધો. " એવું નવી આવનારી સ્ત્રીએ જલદી કહેવરાવવું જોઇએ; કારણ કે ઘર કામમાં વિશેષ ધ્યાન આપવું, એ તેની ફરજ છે. જેમ પુરૂષ બહારનાં કામકાજ કરે છે, તેમ સ્ત્રીએ ઘરનાં કામકાજમાં ચપળતા તથા હોંશિયારી બતાવી યશ મેળવવો અને પતિની આવક પ્રમાણે

ખર્ચ ચલાવવો, એ તેની ફરજ છે. ઘરની વસ્તુઓની ગોઠવણ, દેખરેખ, સ્વચ્છતા એ સર્વ એવી રીતે થવું જોઇએ કે પરાયાં માણસો ઘર જોઈ પ્રશંસા કરે. યુવતી સ્ત્રીઓ અભણ હોવાને લીધે પોતાનો આ ફરજ સમજતી નથી, તેથી ઘર કામમાં જે કાળજી રાખવી જોઇએ તે રાખતી નથી અને નકામી કુથલી કરવામાં વખત કાઢે છે અને પછી તો એવી ટેવ જ પડી જાય છે.

(૧૭)

એવી ટેવ પડયા પછી તો ઘરકામ ભારે થઈ પડે છે, અને ઘરને ઘોલકું બનાવી દે છે. ભણેલા અને અભણ, ચપળ અને આળસુ, ડાહી અને મૂર્ખ સ્ત્રીઓના આવા નમુના સ્થળે સ્થળે જોવામાં આવે છે. આપણી કોમમાં સ્ત્રી કેળવણીનો અભાવ વિશષ હોવાથી ઘણાં દૃષ્ટાંત ઉત્તમ ગૃહને બદલે કલેશ મય ગૃહનાં છે. આ તો સિદ્ધાંત છે કે અભણ સ્ત્રીઓથી ધર્મ-વ્યવહાર બરાબર જળવાતો નથી, અને તેથી પોતાનો પરમ ધર્મ પાળવામાં સંપૂર્ણ ખામી આવે છે: કારણ કે પાણી કેમ ગળવું ? ભોજન દોષરહિતપણે કેવી રીતે નિષ્પન્ન કરવું ? અનાજ કઠોળ કેવી રીતે સંઘરવાં ? અથાણાં વિગેરે કવી રીતે જાળવવાં ? ચંદરવા કયાં કયાં બાંધવા ? વગેરે હકીકત અભણ સ્ત્રી જાણતી નથી, તેથી વારંવાર અભણ સ્ત્રીથી હિંસા વગેરેના કાર્યો થઈ જાય છે અને શ્રાવક ધર્મનું પણ ઉલ્લંઘન થાય છે. શ્રાવક ધર્મ શી રીતે જળવાય ? એ ભણ્યા વગર ખબર પણ કયાંથી પડે ? અહા, અભણ સ્ત્રીથી આ કેવો મોટો દોષ થાય છે ! કારણ કે તે એકલી દોષિત થાય છે એમ નહિ, પણ ઘરનાં માણસો પણ તેની અસાન ક્રિયાથી દોષવાળી વસ્તુના ભોકતા થાય છે અને અનર્થ દંડે દંડાય છે, સ્ત્રીઓને વળી લુગડાં ઘરેણાંના ઘણા કોડ હોય છે તેઓને નવાં નવાં લુગડાં ઘરેણાં પહેરવાની વારંવાર ઇચ્છા થાય છે.

જો પોતે વિદ્વાન અથવા ગુણવાન હોય તો સમજે કે સ્ત્રીઓને શિયલ, ગુણ વગેરે પરમ આભૂષણ છે, પરંતુ વિદ્યાની ખામી હોવાને લોધે તેવી સ્ત્રીઓ આડોશી પાડોશીનાં અથવા જ્ઞાતિની સ્ત્રીઓનાં એવાં લૂગડાં ઘરેણાં જોઇ, પોતાને પણ તેવાં કરાવી આપવાની પતિ પાસે જીદ કરે છે. એટલુંજ નહિ પણ પતિની સ્થિતિનો કાંઈ પણ વિચાર કર્યા વગર કંકાસ કરી તેવી વસ્તુ મેળવે ત્યારેજ શાંત રહે છે; અને પતિને પોતાના બેવકુફી ભરેલા વિચારથી પરાણે કરજના બોજામાં ઉતારે છે. જે સ્ત્રી ગૃહસ્થાશ્રમમાં સુખરૂપ થઇ પડવી જોઇએ, તે અભણ હોવાથી ઉલટી આમ દુઃખ રૂપ થઇ પડે છે. આથી ગૃહવ્યવહાર વધારે ખારો થતો જાય છે.

યુવાન સ્ત્રીઓ લગ્નાદિ પ્રસંગે ગીત ગાવામાં મોટો લ્હેવો સમજે છે. આમા પણ સમજુ અને અણસમજુ સ્ત્રીઓ ડાહ્યા માણસને જુદા જુદા અનુભવ કરાવી વિદ્યા અવિદ્યાનાં ફળ પ્રત્યક્ષ બતાવી આપે છે. જે સમય હર્ષનો; જે સમયે માંગલિક ગીત ગાવાં જોઇએ, તેજ સમયે અભણ સ્ત્રીઓ નિર્લજ ફટાણાં-કનિષ્ટતા બતાવનારાં ગીત ગાય છે, અને મોહિની કર્મનો ઉત્કૃષ્ટબંધ ઉપાર્જન કરે છે. પોતાને ઉત્તમ કહેવરાવનારા નિર્લજ પુરૂષો આ સાંભળી રહે છે. આ કેવી શોકજનક વાત છે ! આ સર્વ અજ્ઞાનતાનાંજ ફળ છે. જૈનોમાં પુરૂષ વર્ગમાં પણ જ્ઞાનની ખામી છે તેથી જ આવા નિંઘ રિવાજ ટકી રહ્યા છે, નહિ તો પુરૂષની નજર આગળ બનતા આવા અઘટીત બનાવો કેમ ટકી રહે ? ભણેલી સ્ત્રી કોઇ ઠેકાણે-કોઇ વખત નજરે પડી હશે તો વાંચનાર ? તેં તેનો અનુભવ જોયો હશે. આમાં વધારે વિવેચનની જરૂર નથી. આશ્ચર્ય માત્ર એટલુંજ છે કે, વિદ્યા અવિદ્યાનાં આવાં પ્રત્યક્ષ ફળ દેખાયાં છતાં પણ બાળકીઓને-ઉંચા પ્રકારનું નીતિજ્ઞાન-ધર્મને પણ પુષ્ટિ આપે તેવું જ્ઞાન આપવાની બાબતોમાં જૈન માબાપોનાં હૃદય કોણ જાણે કેમ ખુલતા નથી ?

(૧૮)

સાસરે રહ્યાંને બે ત્રણ વર્ષ થયાં, અને સંતતિ ન થઈ, તો તુરત અભણ યુવતિ મુઝાવા માંડે છે. જાણે પુત્ર, પુત્રી થવાથીજ મનુષ્ય ભવની સફળતા હોય, જાણે તેથી જ સઘળા પ્રકારનું સુખ મળવાનું હોય, જાણે થોડા વખતમાં ગર્ભ ન રહ્યો, તો વાંઝણીજ રહી ગઈ; એમ ધારી તે સ્ત્રી ઝુરવા જ માંડે છે. જોશી અને હાથ જોનારાને શોધે છે. ગોરજી અને ભુવાઓ પાસે દોરા ધાગા કરાવે છે. અજ્ઞાન સુયાણીઓ પાસે આંટા ફેરા ખાય છે. ધૂતારા બ્રાહ્મણોના કહેવાથી ગ્રહ જાપ કરાવે છે. એવાં એવાં અયોગ્ય કાર્યો અને વહેમી વ્રતો કરી પતિના પૈસા અને પોતાનો ધર્મ ગુમાવે છે. ભણેલી સ્ત્રી 'સર્વ વાત કર્મને વશ છે,' એમ જાણી ઘણા વખત સુધી સંતોષ રાખે છે, અને વખતે સંતોષ તૂટવા જેવો વખત આવે છે, તો પણ ધર્મ ક્રિયા કરી તેથીજ ફળ પ્રાપ્તિની આશા રાખે છે. ભણેલ અને અભણના આમ પરસ્પર વિરોધી પૂણ્ય પાપમય માર્ગો છે.

ઘર કામથી ફારેગ થવા પછી બની શકે તો પતિના જે કામમાં ઘેર રહી મદદ થતી હોય, તે કામમાં મદદ કરવી એ સ્ત્રીની ફરજ છે. એ સિવાય સ્વામીનાં સર્વ વચન પાળવાં, સ્વામી પહેલા ઉઠવું, તેની સેવા કરવી, તેનાં પૂજ્ય માતા, પિતાને પોતાનાં માતાપિતા સમાન ગણવાં, તેના મિત્રને પોતાના ભાઈ સમાન ગણવા, તેના શત્રુને શત્રુ સમાન જાણવા, તેની સાથે ધર્મયુક્ત વર્તવું, એ વગેરે સ્ત્રી કર્તવ્ય ધર્મ અભણ સ્ત્રીઓ કયાંથી સમજે ? કહ્યું છે કે,—

कायषु मंत्री करणेषु दासी, भोज्येषु माता शयनेषु रंभा ।
धर्मेषु सहाया क्षमया धरित्री, षटगुण युक्तात्विह धर्मपत्नी. ॥

વિચાર કરવામાં પ્રધાનની પેઠે ઉત્તમ સલાહ આપે, કામ

કરતી વખતે દાસીની પેઠે કામ કરે, ભોજન વિષે માતાના જેવો અપ્રિતમ સ્નેહ રાખે, શયન સ્થાનમાં રંભા જેવી સૌંદર્યતા બતાવે, ધર્મ કાર્યને વિષે સહાય કરે, અને પૃથ્વીની પેઠે સર્વ સુખ દુઃખ સહન કરે, એ છ ગુણ ધરનારી સ્ત્રી ધર્મપત્ની કહેવાય. કેળવણી વિનાની સ્ત્રીમાં આમાંનો એક પણ ગુણ કયાંથી હોય ? આ મનુષ્ય જન્મ ફરી. ફરી પ્રાપ્ત થતો નથી, તેથી દરેક માણસે મહા મહેનતે પ્રાપ્ત થયેલા મનુષ્ય જન્મમાં બની શકે તેટલાં ધર્મ કાર્યો કરી સંસારનો પાર પમાય તેવા ઉપાય યોજવા એજ મનુષ્ય ધર્મ પામ્યાની સાર્થકતા છે. આવા ઉપાયમાં મુખ્ય ઉપાય તો સંસાર તોડી ચારિત્ર ગ્રહણ કરવું તે છે. પણ તે જેનાથી નથી બની શકતું તેને માટે જિનેશ્વર ભગવંતે ગૃહસ્થાશ્રમ બાર વ્રત રૂપે બતાવ્યો છે. ચારિત્ર માર્ગે વહેલી સિદ્ધિ થાય છે, તેમ ગૃહસ્થ ધર્મ વડે પણ મોડી સિદ્ધિ થાય છે. પણ બન્ને મોક્ષ સાધન ઉપાય છે. આમાંના બીજા વર્ગમાં–એટલે ગૃહસ્થ માર્ગમાં આપણે છીએ. એ માર્ગમાં સારી રીતે ચાલવા માટે સ્ત્રીને સહાયભૂત ગણેલી છે; અને એવી રીતે સહાયભૂત થનારી સ્ત્રીજ ધર્મપત્ની કહેવાય. એ ધર્મપત્નીમાં ઉપરના શ્લોકમાં કહ્યા પ્રમાણેના ગુણ અવશ્ય જોઈએ. પરંતુ એ સર્વ ગુણો તો જ્ઞાન (કેળવણી) ના આશ્રિત છે. ખરી કેળવણી–જ્ઞાન વિના એવા ગુણોની પ્રાપ્તિ થતીજ નથી, અને જ્યારે એ ગુણો હોતા નથી, ત્યારે જે કારણને માટે સ્ત્રીની સંગતિ કરવામાં આવે છે, તે કારણ ન બનતાં પશુ જેવો સંસાર થાય છે; અને ધર્મપત્ની તે કર્મ પત્નીનો અર્થ સારે છે. હવે સ્ત્રીનો શ્રાવિકા ધર્મ જે ૨૧ પ્રકારે છે તે બતાવે છે.

શ્રાવકના ૨૧ ગુણ.

ચોપાઈ.

સદ્ગુરૂ કહે નિસુણો ભવિ લોક ! ધર્મ વિના ભવ હોયે ફોક;
ગુણ વિણ ધર્મ કીધો પણ તથા, આંક વિના મીંડાં હોય યથા. ૧
ધર્મ રત્ન ને તેહજ યોગ, જેહને અંગે ગુણ આભોગ;
શ્રાવકના ગુણ તે એકવીસ, સૂત્ર ભાખ્યા શ્રી જગદીશ. ૨
પહેલે ગુણે છલ છળીઓ ન હોય, બીજે ઇંદ્રિય પટુતા જોય;
ત્રીજે સૌમ્ય સ્વભાવી જાણ, ચોથે લોક પ્રિય શુભ વાણ. ૩
ચિત્ત સંકલેશ તજે પાંચમે, છઠ્ઠે અપજશથી વિરમે;
પરને વંચક નહિ સાતમે, દાક્ષિણ્યવંત હોયે આઠમે. ૪.
લજ્જાવંત નર નવમે કહ્યો, કરૂણાકારી દશમે લહ્યો;
એકાદશમે હોયે મધ્યસ્થ, દ્વાદશમે ગુણરાગી પ્રશસ્ત. ૫
ધર્મકથા વલ્લભ તેરમે, શુભ પરિવાર સહિત ચૌદમે:
ઉત્તર કાલે નિજ હિતકાર, કરે કાજ પન્નરમે વિચાર. ૬
ષોડશમે ગુણ દોષ વિશેષ, જાણે નિજપર સમોવડ લેખ;
સદાચાર જ્ઞાનાદિક વૃદ્ધ, સતરમે સેવે તે સિદ્ધ. ૭
અડદશમે ગુણવંત મહંત, તેહનો વિનય કરે મન ખંત;
ન વિસારે કીધો ઉપકાર, શ્રાવક ગુણ ઓગણીસમો સાર. ૮
ગીતાર્થ સાધે પર અર્થ, વીશમા ગુણનો ધારો અર્થ;
ધર્મ કાર્ય કરવે હોય દક્ષ, એકવીશમો ગુણ એ પ્રત્યક્ષ. ૯
એ માંહેલા ઓગણીશ વિરહિતિ, શ્રાવક ધર્મની નહિ પ્રતિપત્તિ;
ચોથા ચૌદશમા ગુણ વિના, અંગિકર્યો પણ હારે જના. ૧૦
તે માટે ગુણ અંગે ધરો, જેમ શ્રાવકપણું સુધું વરો;
પંડિત શાન્તિવિજયનો શિષ્ય, માનવિજય કહે ધરી જગદીશ. ૧૧

દુર્ગતિમાં પડનાર પ્રાણીઓને (પડતાં) ધરી રાખે અને શુભગતિમાં પહોંચાડે તે ધર્મ. આ ધર્મ વગર ભવ નકામો છે, તો આવા ધર્મ રૂપી રત્નને પ્રાપ્ત કરવા માટે યોગ્યતા પ્રથમ

હોવી જોઇએ. તે યોગ્યતા એકવીશ ગુણો મેળવવાથી પ્રાપ્ત થાય છે જેમ મહેલ બાંધતાં પહેલાં જમીન સાફ કરી પાયાની મજબુતી કરવી ઘટે છે, તેવીજ રીતે ધર્મની ઇચ્છા કર્યા પહેલાં આ ગુણો બરાબર પ્રાપ્ત કરવાના છે. જેમ એકડા વગરનાં ગમે તેટલાં મીંડાં હોય તો તેની કીંમત કાંઈ પણ નથી, તેમ ગુણ વગર ધર્મ પળાતો નથી. આ ૨૧ ગુણો નીચે પ્રમાણે છે:-

૧. અક્ષુદ્ર—ગંભીર=(ઉછાંછળી પ્રકૃતિ વગરનો) સૂક્ષ્મ બુદ્ધિવાળો. તેથી સ્વ અને પરને ઉપકાર આવા ગુણવાળો કરી શકે છે. આમાં છળ કપટ હોતું નથી. ૨. રૂપવાન્-સંપૂર્ણ અંગોપાંગવાળો, પાંચ ઇંદ્રિયોથી સુંદર દેખાતો અને સારા બાંધાવાળો; આવો જીવ તપ, સંયમાદિક અનુષ્ઠાન કરી શકે છે. ૩ સૌમ્ય-શાન્ત સ્વભાવવાળો. આવો આત્મા પ્રાયે પાપથી ભરેલા કામમા નહિ પ્રવર્તે અને સુખે સેવાઇ શકાય તેમજ બીજાઓને શાન્તિના આપનાર થઈ પડે છે. ૪. લોકપ્રિય એટલે જે દાન, વિનય અને શીળથી યુક્ત હોઇ આ લોક અને પરલોકથી વિરૂદ્ધ કામો ન કરવાથી લોકોને પ્રિય થાય તે. આ લોકોને ધર્મમાં બહુ માન ઉપજાવે છે. ૬. અક્રૂર-ક્રૂર એટલે ક્લિષ્ટ પરિણામી હોય નહિ તે. અહિં ક્લિષ્ટ પરિણામી એટલે મત્સરાદિકથી દૂષિત પરિણામવાળો. ૬. ભીરૂ—આ લોકના અને પરલોકના સંકટો વિચારીનેજ જે પાપમાં નહિ પ્રવર્તે અને અપજશના કલંકથી ડરતો રહે તે. ૭. અશઠ-બીજાને જે ઠગતો નથી તે. આ વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય અને વખાણવા યોગ્ય રહે છે, અને ભાવપૂર્વક ઉદ્યમ કરે છે તેથી તે ધર્મને યોગ્ય છે. ૮. સુદાક્ષિણ્ય એટલે પોતાનું કાર્ય મૂકીને બીજાને ઉપકાર કરતો રહેનાર; આમનું વાક્ય કોઈ કબુલ રાખે છે તેથા તે ધર્મને યોગ્ય છે. ૯. લજ્જાળુ-નાનામાં નાનાં અકાર્યને પણ દુર કરનાર એવો સદાચાર આચરે છે અને સ્વીકારેલ વાતને કોઈપણ રીતે મૂકતો નથી. ૧૦. દયાલુ-કરૂણાવંત. ૧૧. મધ્યસ્થ-સૌમ્ય દૃષ્ટિ, આ ખરો ધર્મ વિચારીને સંભાળી શકે છે. અને

ગુણોની સાથે જોડાઇ દોષોને દૂર તજી શકે છે. ૧૨, ગુણાનુરાગી-ગુણીજનોનું બહુમાન કરે છે. નિર્ગુણીઓની ઉપેક્ષા કરે છે, ગુણનો સંગ્રહ કરવામાં પ્રવર્તે છે. અને પામેલા ગુણને મલીન કરતો નથી, ૧૩. સત્કથી-શુભકથા-ધર્મ કથા કરનાર. અશુભ કથાના પ્રસંગથી મન કલુષિત થાય છે અને વિવેક રૂપી રાજા નાશ પામે છે. અને ધર્મ તો વિવેક પ્રધાન રહે છે. તો ધર્મના અર્થીએ સત્કથી હોવું જોઇએ. ૧૪. સુપક્ષ-અનુકુળ અને ધર્મશીલ પારવાર સહિત સદાચાર યુક્ત; આવો આત્મા નિર્વિઘ્નપણે ધર્મ કરી શકે છે. ૧૫. દીર્ઘદર્શી-લાંબી દૃષ્ટિ (વિચારવાળો); આવો પુરૂષ જે જે કામ પરિણામે સુંદર હોય બહુ લાભ અને થોડા કલેશવાળું હોય અને ઘણા જનને વખાણવા લાયક હોય તે તે કામકાજ શરૂ કરે છે. ૧૬. વિશેષજ્ઞ-અપક્ષપાતપણે કરી વસ્તુઓના ગુણ દોષ જાણી શકે છે માટે પ્રાયે કરીને તેવો આત્માજ ઉત્તમ ધર્મને યોગ્ય છે. ૧૭. વૃદ્ધાનુગ-સદાચાર જ્ઞાનાદિથી જે વૃદ્ધ હોય છે તે પાકી બુદ્ધિવાળો હોવાથી પાપાચારમાં નહિજ પ્રવર્તે, એવાની પાછળ ચાલનાર હોય તે; આવો આત્મા પાપાચારમાં પ્રવર્તતો નથી, કારણ કે સોબત પ્રમાણે ગુણ આપે છે. ૧૮. વિનયી-વિનય એજ સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન વગેરે સઘળા ગુણોનું મૂળ છે. તેથી વિનીત તે પ્રશસ્ત છે. વિનયી જે ગુણવંત મહંત છે તેનો વિનય કરે છે તેથી પોતે ગુણવંત અને મહાન્ થાય છે. ૧૯ કૃતજ્ઞ-ધર્મગુરૂ વિગેરેને ખરી બુદ્ધિથી પરમોપકારી ગણી તેમના ઉપકાર ભુલતો નથી. તેમનું બહુ માન કરે છે તેથી તેગુણોની વૃદ્ધિ થાય છે. માટે કૃતજ્ઞજ બીજા ગુણોને યોગ્ય ગણાય છે. ૨ પરિહિતાર્થકારી-પરનું હિત સાધવામાં તૈયાર રહેનાર. આવો આત્મા નિઃસ્પૃહ હોઇ, મહા સત્વવાન રહી, બીજાઓને પણ માર્ગમાં સ્થાપે છે. ૨૧. લબ્ધલક્ષ-લક્ષ એટલે શીખવા લાયક અનુષ્ઠાન જેને પ્રાપ્ત થયું છે તે. આ ધર્મકાર્ય કરવામાં દક્ષ-ડાહ્યો હોય છે.

સમાપ્ત.

*સ્ત્રી હિત—બોધ વચનો.

૧ મૂળ (સત્ય) શોધન.

૧ નીતિનું મૂળ ધર્મ.
૨ ધર્મનું મૂળ દયા.
૩ દયાનું મૂળ વિનય.
૪ વિનયનું મૂળ વિવેક.
૫ વિવેકનું મૂળ વર્તો.
૬ વર્તાનું મૂળ મર્યાદા.

૨ ધર્મ વિષે.

૧ નીતિ પાળે તે ધર્મ.
૨ સત્ય સાચવે તે ધર્મ.
૩ શિયલ પાળે તે ધર્મ.
૪ સુકૃત્ય કરે તે ધર્મ,
૫ પતિવ્રત પાળે તે ધર્મ.
૬ વિનય સાચવે તે ધર્મ.
૭ અનુકંપા લાવે તે ધર્મ.
૮ પ્રભુપ્રાર્થના કરે તે ધર્મ.

૩ વિવેક વિષે.

૧ વિવેકથી વર્તવું.
૨ વિવેકથી ચાલવું.
૩ વિવેકથી કામ કરવું
૪ વિવેકથી બોલવું.
૫ વિવેકથી બોલાવવું.
૬ વિવેકથી સારી પંક્તિ મળે.

૪ વિનય વિષે.

૧ દેવનો વિનય કરવે.
૨ ગુરૂનો વિનય કરવો.
૩ ધર્મનો વિનય કરવો.
૪ પુસ્તકનો વિનય કરવો.
૫ માબાપનો વિનય કરવો.
૬ સાસુ–સસરાનો વિનય કરવો.
૭ ગુણીજનનો વિનય કરવો.

૫ દયા વિષે.

૧ આત્માની દયાચિંતવે તે દયા.
૨ પર ઉપકાર કરવો તે દયા.
૩ સર્વજીવ સરખા ગણવા તે દયા.
૪ દુ:ખી ઉપર અનુકંપા લાવવી તે દયા.
૫ નાનેરાની સરભરા કરવી તે દયા.
૬ આત્માને કર્મથી બચાવવો તે દયા.

---

* વરલ–જૈન શાળાના માસ્તરે સંગ્રહીત [સહજ સુધારા સાથે સંશોધક કરી આપનાર સદ્ગુણાનુરાગી કર્પૂરવિજયજી.]

૬ મર્યાદા વિષે.

૧ મર્યાદાથી બોલવું ચાલવું. ૪ મર્યાદાથી કામકાજ કરવું.
૨ મર્યાદાથી ખાવું, પીવું. ૫ મર્યાદાથી સુવું-બેસવું.
૩ મર્યાદાથી પહેરવું-ઓઢવું. ૬ મર્યાદા મોટા નાનાની રાખવી.

૭ સત્ય વિષે.

૧ સત્યથી વહેવાર ચાલે. ૫ દુનીયા સત્યને આધારે ટકી છે.
૨ સત્યથી મોટાઇ મળે. ૬ સત્ય વગરનો પ્રાણીઓ અને
૩ સત્યથી આબરૂ વધે, હાટ વગરનો વાણીયો.
૪ સત્યમાંજ દોલત છે.

૮ દાન વિષે.

૧ દાન દેવાથી મુક્તિ મળે. ૪ દાન દેવાથી કીર્તિ વધે,
૨ દાન દેવાથી લક્ષ્મી મળે. ૫ દાન દેવાથી પાપકર્મ ખપે.
૩ દાન દેવાથી પૂર્ણ સુખ મળે. ૬ એક હાથે દ્યો બીજે હાથે લ્યો.

૯ વિનયાદિક ગુણોનું ફળ-પરિણામ.

૧ વિનયથી વિદ્યા આવે છે. ૫ પુન્યાનુબંધિ પુન્યથી મોક્ષનો
૨ વિદ્યાથી પાત્રપણું આવે છે. માર્ગ પામવો સરલ થાય છે.
૩ પાત્રપણાથી ધન આવે છે. ૬ મોક્ષથી જન્મ [મરણ]નો અંત
૪ ધનથી પુન્ય થાય છે. આવે છે.

૧૦ પતિ વિષેનુ વર્તન.

૧ પતિના માનીતા થવું. ૬ પતિના ઉપર હેત રાખવું.
૨ પતિના ઓસિયાળા થવું. ૭ પતિનું ધાર્યું કરવું.
૩ પતિની ચોરીથી ચાલવું ૮ પતિની ચોરી કરવી નહિ.
નહિં. ૯ પતિના હુકમને તાબે થવું.
૪ પતિના છંદે ચાલવું નહિ. ૧૦ પતિથી ચોરી રાખવી નહિ.
૫ પતિની પાસે જુઠું બોલવું ૧૧ પતિ પાળે તે ધર્મને માન
નહિં. આપવું.

૧૨ પતિના પૈસા બરબાદ કરવા-કરાવવા નહિ.
૧૩ પતિને જમાડીને જમવું.
૧૪ પતિના સુતા પહેલાં સુવું નહિં.
૧૫ પતિના ઉઠયા પહેલાં, ને વહેલા ઉઠવું.
૧૬ પતિને હરઘડી પ્રસન્ન રાખવા.

૧૧ વરની વ્યાખ્યા.

૧ વર કહેતાં જેની સાથે લગ્ન થયું હોય તે તેનો વર.
૨ ધણી કહેતાં શરીરનો માલીક.
૩ સ્વામીનાથ કહેતાં પ્રભુ જેટલાં વ્હાલા નાથ.
૪ શિરછત્ર કહેતાં માથાનાં છત્ર.
૫ પ્રાણનાથ કહેતાં પ્રાણના રક્ષક.
૬ ભરથાર કહેતાં ભરણ પોષણ કરનાર.
૭ પ્રાણેશ્વર કહેતાં પ્રાણના માલીક.
૮ પ્રીતમનાથ કહેતાં સર્વથા વ્હાલા નાથ.
૯ પતિ કહેતાં પત રાખવા તુલ્ય.
૧૦ કંથ કહેતાં કંઠના આભરણ.

૧૨ સ્ત્રીઓના જુદાં જુદાં નામ.

૧ ઘરમાં સર્વેને વ્હાલી લાગે તે વહુ.
૨ પ્રિયતમ ઉપર પ્રીતિ રાખે તે પ્રેમદા.
૩ ઘરનું કામ કરે તે કામિની.
૪ ધણીનું માન વધારે તે માનની.
૫ સાનનું ભાન રાખે તે ભામીની.
૬ સમદ્રષ્ટિ રાખે તે શ્રાવિકા.
૭ માન ખાટે તે મહિલા.

૧૩ સ્ત્રીઓની સુઘડતા

૧ ઘરની ચીજ સંભાળી રાખે.
૨ ઘરના વાસણ ચોકખાં રાખે.
૩ ઘરનું કામકાજ નિયમસર કરે.
૪ શરીર હંમેશાં સ્વચ્છ રાખે.
૫ રાત્રે વહેલી સુઇ રહે.
૬ પ્રભાતે વહેલી ઉઠે.
૭ હમેંશાં દાતણ કરે.
૮ ગોબરાઇથી દૂર રહે.

૧૪ નવરાશ વિષે.

૧ નવરા બેસી રહેવું નહિ.

૨ સઘળાં બિગાડનું મૂળ તે નવરાશ જાણવું.

૩ નવરાશમાં પુસ્તક વાંચવું.

૪ નવરાશમાં નવું શીખવું.

૫ નવરાશમાં કામકાજ કરવું.

૬ નવરાશમાં શીખેલું સંભારવું.

૭ નવરાશમાં ઉદ્યોગ કરવો.

૧૫ સ્ત્રીના કિંમતી અલંકાર.

૧ સોનાથી શિખામણની બક્ષીસ કિંમતી.

૨ ઘરેણા ગાંઠાથી સદ્દગુણ કિંમતી.

૩ ખાવા પીવાથી આવડત કિંમતી.

૪ મોજશોખથી સુઘડતા કિંમતી.

૫ વસ્ત્રથી શિયલ કીંમતી.

૬ દોલતથી તંદુરસ્તી કિંમતી.

૭ કંચનથી કીર્તિ કિંમતી.

૮ વિકારી થવાથી વિચારી થવું તે કિંમતી.

૧૬ સ્ત્રી કઈ સુખી ?

૧ માબાપની આજ્ઞા પાળે તે સુખી.

૨ સાસુ સસરાનો સત્કાર કરે તે સુખી.

૩ ગુણી જનનું બહુ માન કરે તે સુખી.

૪ ગુરૂનો ઉપકાર માને તે સુખી

૫ પતિને પ્રભુ તુલ્ય ગણે તે સુખી.

૬ ધર્માચરણમાં રહે તે સુખી.

૭ મિતાહાર કરે તે સુખી.

૮ ઉપાધી થોડી રાખે તે સુખી.

૯ રાચ-રચીલું થોડું રાખે તે સુખી.

૧૦ સંતોષ રાખે તે સુખી.

૧૭ ખરી મહેનત વિષે.

૧ જ્ઞાન જોઇએ તો મહેનત કરો.

૨ ખોરાક જોઇએ તો મહેનત કરો.

૩ પૈસા જોઇએ તો મહેનત કરો.

૪ સુખ જોઇએ તો મહેનત કરો.

૫ આબરૂ જોઇએ તો મહેનત કરો.

૬ તંનદુરસ્તી જોઇએ તો મહેનત કરો.

કોણ કોનો નાશ કરે છે ?

૧ આળસ સુખનો નાશ કરે છે.
૨ કુસંપ લક્ષ્મીનો નાશ કરે છે.
૩ લડાઇ જાનમાલનો નાશ કરેછે.
૪ મિતાહાર રોગનો નાશ કરે છે.
૫ સરલતા શત્રુતાનો નાશ કરે છે.
૬ પુન્ય પાપનો નાશ કરે છે.

૧૮ પતિવ્રતાના અલંકાર.

૧ શિયલરૂપ સાડી પહેરે તે
૨ લજ્જારૂપ ચોળી પહેરે તે.
૩ પતિવ્રતરૂપ ચાંલ્લો કરે તે.
૪ સૌભાગ્ય કંકણરૂપ પતિસેવા ધારણ કરે તે.
૫ કીર્તિરૂપ કંચવો પહેરે તે.

૨૦ સાસરે વર્તણુંક.

૧ સાસરામાં સર્વેને માનથી બોલાવવા.
૨ સાસરામાં ઠપકો સહન કરવો.
૩ સાસરામાં કડુવચન સહન કરવાં.
૪ સાસરેથી રજા સિવાય બહાર જવું નહિ.
૫ સાસરાના ઘરનો મોભો સાચવવો.
૬ સાસરે સર્વેને નમીને ચાલવું.
૭ સાસુ સસરાને માત પિતા સમાન ગણવાં.
૮ જેઠ જેઠાણીને–સાસુ સસરા સમાન ગણવાં.
૯ દિએર દેરાણીને–ભાઇબેન સમાન ગણવાં.
૧૦ મોટી નણંદને બેન સમાન ગણવી.
૧૧ નાની નણંદને દીકરી સમાન ગણવી.
૧૨ નાના દિએરને પુત્ર સમાન ગણવો.

૨૧ પતિવ્રતાએ કેમ ચાલવું ?

૧ લટકતી ચાલે ચાલવું નહિ.
૨ ચટકતી ચાલે ચાલવું નહિ.
૩ અક્કડ થઇને ચાલવું નહિ.
૪ ઉંચી નજરે ઉતાવળું ચાલવું નહિ.
૫ ત્રાંસી આંખે જોઇને ચાલવું નહિં.
૬ ઉંટની પેઠે ઉતાવળું ચાલવું નહિં.

૨૨ ગરીબાઇ વિષે.

૧ ગરીબના સામું જોઇ વર્તવું.
૨ આપણે ગરીબ છીએ તેમ માનવું.
૩ આપણાથી ગરીબ હોય તો તેના સામી નજર કરીચાલવું.
૪ ગરીબાઇ આવશે તેનો વિચાર કરવો.
૫ ગરીબના ઘર સામી નજર કરવી.
૬ ગરીબના ઘરની ચીજો જોવી.
૭ ગરીબના ઘરેણા સામું જોવું.
૮ ગરીબની સર્વે ચીજ જોવી.
૯ ગરીબાઇથી શરમાવું નહિ.
૧૦ ગરીબાઇ છતાં શ્રીમંતાઇનો ફાંકો રાખવો નહિ.
૧૧ ગરીબાઇને લાયકહોય તેનેજ ગરીબાઇ મળે છે.

૨૩ સ્ત્રીએ કેવું મન રાખવું. ?

૧ કોઇને જમતાં દેખી મન ન કરવું.
૨ કોઇનું લુગડું જોઇ મન ન કરવું.
૩ કોઇનું ઘરેણું દેખી મન ન કરવું.
૪ કોઇની જણસ-ભાવ ભાળી મન ન કરવું.
૫ ટુંકું મન રાખવું નહિ.
૬ મોટાં મનવાળાં થવું.
૭ સંતોષ રાખી મનને વાળવું.
૮ ઉદાર મન રાખવું.

૨૪ પતિવ્રતા સ્ત્રીની કુશળતા.

૧ પતિના કાર્ય વખતે મંત્રી માફક વર્તે.
૨ પતિની સેવા વખતે દાસી માફક વર્તે.
૩ પતિના ભોજન સમયે માતા માફક વર્તે.
૪ પતિના શયન સમયે રંભા માફક વર્તે.
૫ પતિના ધાર્મિક કાર્યોમાં સાધ્વી માફક વર્તે.
૬ પતિની કુમતિ સમયે પૃથ્વી માફક વર્તે.

૨૫ પતિવ્રતાનું બોલવું ચાલવું.

૧ અતિ છુટથી બોલે નહિં.
૨ અતિ હાસ્ય મશ્કરી કરે નહિં.
૩ પર પુરૂષ સાથે વાતો કરે નહિ
૪ પર પુરૂષ સાથે વિનોદ કરે નહિ.

૫ હલકી વાતમાં પડે નહિ.
૬ મર્યાદાપૂર્વક વર્તે.
૭ પરપુરૂષ સાથે એકાંત કરે નહિ.
૮ પરપુરૂષ સાથે એક આસને બેસે નહિ.

૨૬ પતિવ્રતાને પતિનું સ્મરણ.

૧ એકજ પતિનું ધ્યાન ધરવું.
૨ સર્વે સુખની આશા પતિમાંજ સ્થાપવી.
૩ આખા જગતને પતિમયજ નિરખવું. મહત્વસૂચક [વિષ્ણુમય સર્વવત્]
૪ પતિના સુખે સુખ માનવું.
૫ પતિના દુઃખે દુઃખ માનવું.
૬ પતિને દેખી મનમાં અતિ પ્રમોદ આણવો.
૭ પતિનું ત્રીકાળ રટણ કરવું.
૮ પતિ તુલ્ય સૃષ્ટિમાં કોઇ નથી તેમ માનવું.
૯ પતિ વિના સૃષ્ટિ અંધકારમય જાણવી.
૧૦ પતિને પોતાના તન, મન, ધન જાણવાં.
૧૧ પતિની આજ્ઞા તે રાજાની આજ્ઞા સમી માનવી.

૨૭ વસ્ત્રાભૂષણ.

૧ લુગડાં ચોખ્ખાં રાખવાં.
૨ લુગડું શોભતું પહેરવું.
૩ લુગડું અતિ બારીક ન પહેરવું.
૩ લુગડું સ્થિતિપ્રમાણે પહેરવું.
૫ લુગડું ફાટેલ પહેરવું નહિ.
૬ લુગડું આછકલું પહેરવું નહિ.
૭ ઘરેણું શોભતું પહેરવું.
૮ ઘરેણું સંપત પ્રમાણે કરાવવું.

૨૮ ભાગ્યોદય વિષે

૧ ભાગ્યોદયનું ખાવું પીવું છે
૨ ભાગ્યોદયનું પહેરવું ઓઢવું છે.
૩. ભાગ્યોદય પ્રમાણે મળે તેમાં સંતોષ માનવો.
૪. ભાગ્ય આપણેજ રચેલું છે.

૨૯ સ્ત્રીએ કેવાં ન થવું?

૧ સ્ત્રીએ લટકાળા ન થવું.
૨ સ્ત્રીએ ચટકાળા ન થવું.
૩ સ્ત્રીએ તોછડા ન થવું.
૪ સ્ત્રીએ ઉદ્ધત ન થવું.

૫ સ્ત્રીએ પ્રમાદી ન થવું.
૬ સ્ત્રીએ ગુણ ચોર ન થવું.

૩૦ સ્ત્રીએ કાર્યને અંગે કેમ બોલવું ?

૧ સત્કાર પુર્વક બોલવું.
૨ સાચું હિતકારી અને નિંદા વગરનું વચન બોલવું.
૩ સર્વને મીઠું લાગે તેમ બોલવું.
૪ જરૂર જેટલું અને ત્વચા રીને બોલવું
૫ મર્યાદા જાળવીને બોલવું
૬ ધીમે સાદે બોલવું.
૭ બોલોછો છે બોળોછો તે વિચારજો.
૮ કરીશને બદલે કરૂં છું એમ બોલવું.
૯ સમય વિચારીને બોલવું.
૧૦ સત્ય હોય તે પણ પ્રિય શબ્દોમાં બોલવું.
૧૧ જુઠું બોલવા કરતાં અબોલ રહેવું તે ઉત્તમ.
૧૨ પ્રિય વચન પણ ધર્મયુક્ત જ બોલવું.

૩૧ કેવું બોલવું નહિ ?

૧ નહિ કરૂં એવું વડીલો પ્રત્યે બોલવું નહિ.
૨ અવાય છે એવો શબ્દ બોલવો નહિ.
૩ જુઠા શબ્દો બોલવા નહિ.
૪ કડવું વેણ બોલવું નહિ.
૫ કુથલી કે ચેષ્ટા ભરેલું વાક્ય બોલવું નહિ.
૬ કોઇને દુઃખ ઉપજે એવું વાક્ય બોલવું નહિ.
૭ તોછડાઈથી કોઇને બોલાવવું નહિ.

૩૨ સ્ત્રીએ કામ કેમ કરવું ?

૧ કામકાજ રૂડી રીતે કરવું.
૨ કામકાજ હોંસથી કરવું.
૩ કામકાજ કાળજીથી કરવું.
૪ કામકાજ સુઘડતાઇથી કરવું
૫ કામ કર્યું તેણે કામણ કર્યું જાણવું.

૩૨ સદ્‌ગુણી સ્ત્રી કોને કહેવાય ?

૧ સુખમાં બ્હેકી જાય નહિ તે.
૨ દુઃખમાં ગભરાય નહિ તે.
૩ બીજાનું દુઃખ જોઈ રાજી થાય નહિ તે.

૪ પુન્ય કરી ફુલાય નહિ તે.
૫ પુન્ય કરી ઉદાસી થાય નહિ તે.
૬ પર ઉપકાર કરી પસ્તાય નહિ તે.
૭ પુન્ય કરી પસ્તાય નહિં તે.
૮ અનીતિ કરી રાજી થાય નહિ તે.
૯ ઇંદ્રિયોને લગતા સુખમાં મુશગુલ રહે નહિ તે.

૩૪ સુલક્ષણી સ્ત્રી કોને કહેવી.

૧ કોઇને અપ્રીતિથી બોલાવતી નથી તે.
૨ કોઇની સાથે વેર કરતી નથી તે.
૩ કોઇને અપ્રિય લાગતી નથી તે.
૪ કોઇનું અમંગળ ઇચ્છતી નથી તે.
૫ કોઇનું બુરૂં ઇચ્છતી નથી તે.
૬ કોઇની સાથે અસત્ય ભાષણ કરતી નથી તે.

૩૫ સ્ત્રી કઇ રીતે શોભે.

૧ સ્ત્રી પતિવ્રતા શોભે.
૨ સ્ત્રી શિયલવંતિ શોભે.
૩ સ્ત્રી સાસરે શોભે.
૪ સ્ત્રી પવિત્ર તે આંગણે શોભે.
૫ સ્ત્રી પતિ પાસે શોભે.
૬ સ્ત્રી વંશ વેલડી શોભે.

૩૬ સ્ત્રીનું કાર્ય.

૧ સ્ત્રીને ડહાપણ તે શણગાર.
૨ સ્ત્રીને મલાજો તે હથીઆર
૩ સ્ત્રીનો મીઠો સ્વભાવ તે મતબાર.
૪ મુઘરે સ્વચ્છતા રાખવી.
૫ શાણીએ ક્ષણે ક્ષણે ગમે ત્યાંથી વિદ્યા મેળવવી.
૬ કામનીએ કણે કણે ધન સંચવું.

૩૭ સ્ત્રીએ કેવાં થવું. ?

૧ સ્ત્રીએ મીઠાં સ્વભાવવાળા થવું.
૨ સ્ત્રીએ ઇર્ષ્યા વગરના થવું
૩ સ્ત્રીએ મીઠી વાણીવાળા થવું.
૪ સ્ત્રીએ હોંસીલા થવું.
૫ સ્ત્રીએ ખંતીલા થવું.
૬ સ્ત્રીએ ઉદ્યમવંત થવું.
૭ સ્ત્રીએ શરમાળ થવું.
૮ સ્ત્રીએ લજ્જાવંત થવું

૩૮ પતિવ્રતાનો ધર્મ કયો ?

૧ પતિના સુખે સુખ માનવું.
૧ પતિના દુઃખે દુઃખ માનવું.
૩ પતિને વશ રહેવું
૪ પતિની ભક્તિ કરવી,
૫પતિને રાજી રાખવા.
૬ પતિના ઉપર પ્રીતિ રાખવી.
૭ પતિની સેવા ચાકરી કરવી,
૯ પતિના સામું બોલવું નહિ.
૧૦ પતિને સાચા પ્રભુ માનવા.
૧૧ પતિની પાસે હઠીલાં થવું નહિ.
૧૨ પતિના ઉપર વિશ્વાસ રાખવો.
૧૩ પતિની બીક રાખવી
૧૪ પતિથી કોઈ વાત છાની રાખવી નહિ.
૧૫ પતિથી છાના પૈસા રાખવા નહિ.
૧૬ પતિના સર્વે હુકમને તાબે થવું.
૧૭ પતિની પાસે પોતાની ભુલ કબુલ કરવી.
૧૮ પતિની ખામી બતાવી મોટાઇ કરવી નહિ.
૧૯ પતિથી સણજુ હોવાનો ડોળ કરવો નહિ.
૨૦ પ .પંકિતનાં પોતાને માનવું
૨૧ પતિની ખામી કોઇને કહેવી નહિ.
૨૨ પતિ તથા પાડોશી સાથે ટંટો કરવો નહિ.
૨૩ પોતાના રૂપના વખાણ કરવાં નહિ.

૩૯ વાત કેવી કરવી નહિ ?

૧ કોઇની છાની વાત બીજાને કહેવી નહિ.
૨ ઘરની વાત કોઇને કહેવી નહિ
૩ કોઇની આઘીપાછી વાત કરવી નહિ.
૪ રસ્તામાં ચાલતા કોઇ પુરૂષ સાથે વાત કરવી નહિ.
૫ રસ્તામાં કોઈ પુરૂષ સાથે ઉભા રહી વાત કરવી નહિ.
૬ ડહાપણની વાત કરવી નહિ.

૪૦ સ્વભાવ કેવો રાખવો.

૧ નમ્ર સ્વભાવ રાખવો.
૨ ઠંડો સ્વભાવ રાખવો.
૩ પ્રકૃતિ શાંત રાખવી,
૩ મોટી નજર રાખવી.

૫ ઉંચી નજર રાખવી.
૬ માયાળુ સ્વભાવ રાખવો.
૭ સર્વની સાથે મીઠાસ રાખવી.
૮ ઝેર કે વેર મનમાં ન રાખવું.
૯ સર્વની ઉપર માયા રાખવી.
૧૦ ઇર્ષ્યાવાળો સ્વભાવ ન રાખવો.
૧૧ સર્વની સાથે ભલાઇ રાખવી.
૧૨ સર્વનું વ્યાજબી કથન કરવું.
૧૩ સર્વને નમીને ચાલવું.
૧૪ મોટાનું માન રાખવું.
૧૫ મોટાની શરમ રાખવી.
૧૬ મમત્વ રાખવું નહિ.

૪૧ સ્રીએ કેવી ભાષા બોલવી નહિ?

૧ સ્રીએ કડવી ભાષા બોલવી નહિ.
૨ બીજાને દુઃખકારી ભાષા બોલવી નહિ.
૩ હલકું વેણ બોલવું નહિ.
તોછડાઇથી બોલવું નહિ.
૫ મનમાં કડવાશ રાખી બોલવું નહિ.
૬ તોછડાઇથી બોલાવવું નહિ.
૭ માયાગાળુ બોલવું નહિ.

૪૨ શું શું ઘટાડયું ઘટે ને વધાર્યું વધે ?

૧ આહાર વધાર્યો વધે ને ઘટાડયો ઘટે.
૨ નિંદ્રા વધારી વધે ને ઘટાડી ઘટે.
૩ આળસ વધારી વધે ને ઘટાડી ઘટે.
૪ ઉદ્યોગ વધાર્યો વધે ને ઘટાડયો ઘટે.
૫ કામ વધાર્યો વધે ને ઘટાડયો ઘટે.
૬ કજીઆ વધાર્યો વધે ને ઘટાડયો ઘટે.

૪૩ દુઃખ વિષે.

૧ અભિમાને દુઃખ ઉપજે તે દુઃખ.
૨ અભિમાનમાં જશ જાય તે દુઃખ.
૩ દંપતિને અણબનાવ તે દુઃખ.
૪ કુભાર્યાને પતિનું દુઃખ.
૫ સ્વચ્છંદી સ્રીને સદા દુઃખ.
૬ અભણ નારીને પૂરણ દુઃખ.
૭ કુકર્મ કરનારીને પૂરણ દુઃખ.

૪૪ પરપુરૂષ વિષે

૧ પરપુરૂષને પત્થર સમાન ગણવો.
૨ પરપુરૂષની સામું જોવું નહિ.
૩ પરપુરૂષના વખાણ કરવાં નહિ.
૪ પરપુરૂષને પોતાના પતિથી ઉચ્ચ માનવો નહિ.

૪૫ ભય વિષે.

૧ ભોગથી રોગનો ભય.
૨ કુળમાં કપૂતનો ભય.
૩ દ્રવ્યથી ચોરનો ભય.
૪ રૂપને લાંછનનો ભય.
૫ કાયાને મોતનો ભય.
૬ સતીને નીચ-પલિતનો ભય.

૪૬ સ્ત્રીનો શત્રુ કોણ?

૧ વ્યભિચારીણીને પતિ શત્રુ.
૨ લોભણીને માગણ શત્રુ
૩ મૂર્ખિણીને હિતવચન શત્રુ.
૪ આળસુને કામ બતાવનારો શત્રુ

૪૭ નીચ કોણ?

૧ શીખામણ ન સાંભળે તે નીચ.
૨ લાજ શરમ ન રાખે તે નીચ
૩ નીચની સોબત કરે તે નીચ.
૫ નિર્ધન પતિ ઉપર અભાવ રાખે તે નીચ.
૬ પૈસાની સગી થાય તે નીચમાં નીચ.

૪૮ ખોટાં કામને લાયક કઇ સ્ત્રી?

૧ કુકર્મ પ્યારૂં લાગે તે કુભાર્યા.
૨ સત્સંગ અપ્રિય લાગે તે શંખણી.
૩ પરપુરૂષ પ્યારો તે પાપીણી.
૪ કજીયો પ્યારો લાગે તે કર્કશા.
૫ દામ પ્યારા લાગે તે દાસી.
૬ ચોરી પ્યારી લાગે તે ચંડાલણી.
૭ મોઝ મજા પ્યારી લાગે તે મૂર્ખિણિ.

૪૯ કેવી સ્ત્રી મૂર્ખીણી?

૧ કારણ વિના ગુસ્સો કરનારી તે મૂર્ખીણી.
૨ અજાણ્યા ઉપર વિશ્વાસ કરનારી તે મૂર્ખીણી.

૩ વગર બોલાવ્યે બોલનારી તે મૂર્ખીણી.
૪ પારકી કુથલી કરનારી તે મૂર્ખીણી.
૫ વાદવિવાદ કરનારીતેમૂર્ખીણી
૬ ન કરવાનું કૃત્ય કરનારી તે મૂર્ખીણી.
૭ હીતવચન ન સાંભળનારી તે મૂર્ખીણી.
૮ વખત વિનાનું બોલનારી તે મૂર્ખીણી.
૯ પારકી નિંદા કરનારી તે મૂર્ખીણી.

૫૦ નાદાન સ્ત્રીથી દૂર રહેવું.

૧ નાદાન સ્ત્રીથી દૂર રહેવું.
૨ નાદાન સ્ત્રીની સખી થવું નહિ.
૩ નાદાન સ્ત્રીની સંગત કરવી નહિ.
૪ નાદાન સ્ત્રીના સંગથી લાજને જોખમ છે.
૫ નાદાન સ્ત્રીના સંગથી જીવને જોખમ છે.

૫૧ સ્ત્રી કયારે બગડે ?

૧ અતિ લાડ કરે લાડી બગડે.
૨ મોંઘી કરે માનની બગડે.
૩ કામ ન કરે તો કામની બગડે.
૪ ભાન ન રાખે તો ભામની બગડે.
૫ પત ન રાખે તો પદમણી બગડે
૬ માયા ન રાખે તો મહીલા બગડે.
૭ કુભારજાથી કંથ બગડે.
૮ કપૂત છોકરાથી કુળ બગડે.

૫૨ ચિંતા કરવા વિષે.

૧ ઉદ્વેગ રાખવો નહિ.
૨ ચીંતા રાખવી નહિ.
૩ અફસોસ કરવો નહિ.
૪ દીલગીરી કરવી નહિ.
૫ લોભ રાખવો નહિ.
૬ ભય રાખવો નહિ.
૭ ભુતના ભયથી ભડકવું નહિ.

૫૩ ચોરી વિષે.

૧ ચોરી કરે તે પાપનું મૂળ છે.
૨ ધણીની ચોરી તે હરામી છે.
૩ પરાઇ વસ્તુ હાથમાં લેવી નહિ.
૪ કોઈની ચોરી કરવી નહિ.

૫૪ કપટ વિષે.

૧ કપટ પાપનું મૂળ છે.
૨ છળ-દગો કરવો નહિ.
૩ વિશ્વાસઘાત કરવો નહિ.
૪ કોઇને છેતરવું નહિ.

૫૫ લોભ વિષે.

૧ લોભ પાપનું મૂળ છે.
૨ લોભે આબરૂ જાય છે.
૩ લોભે પ્રીતિ જાય છે.
૪ લોભે વહેવાર જાય છે.
૫ લોભે લક્ષણ જાય છે.
૬ લોભે મોભો જાય છે.
૭ લોભે સંતોષ જાય છે.
૮ લોભે ક્રોધ થાય છે.
૯ લોભે અનર્થ થાય છે.
૧૦ અનર્થથી નીચ ગતિ થાય છે.

૫૬ ક્રોધ વિષે.

૧ ક્રોધ જાજ્વલ્યમાન ખડ્ગ છે.
૨ ક્રોધ આત્માની ઘાત કરનાર છે.
૩ ક્રોધ ધનનું હરણ કરનાર છે.
૪ ક્રોધ સ્નેહીનો વિરોધ કરનાર છે.
૫ ક્રોધ પાપનું મૂળ છે.
૬ ક્રોધ કરવો નહિ.
૭ રીસ કરવી નહિ.
૮ રીસ રાખવી નહિ.
૯ કોઇ ઉપર તપવું નહિ.

૫૭ શા થકી શું પ્રાપ્ત થતું નથી ?

૧ પરમાત્માનું સ્મરણ કરનારીને પાપ પ્રાપ્ત થતું નથી.
૨ મૌનવ્રત ધારણ કરનારીને ક્લેશ પ્રાપ્ત થતો નથી.
૩ સત્ય બોલનારીને ભય પ્રાપ્ત થતો નથી.
૪ ઉદ્યોગ કરનારીને દારિદ્રતા પ્રાપ્ત થતી નથી.
૫ ઉદ્યોગ કરનારીને એદીપણું પ્રાપ્ત થતું નથી.
૬ શીલ-સંરક્ષણથી અલચ્છી-આપદા મટે છે.

૫૮ સ્ત્રીને શિખામણ.

૧ રસ્તે ચાલતાં કાંઇ ખાવું નહિ.
૨ અધીક આહાર જમવો નહિ.
૩ લાંબી વાટે એકલા જવું નહિ.
૪ દેવદર્શને એકલા જવું નહિ.
૫ રાત્રે ઉજાગરો કરવો નહિ.
૬ પુરૂષના આસને બેસવું નહિ.

૫૯ પાપ વિષે.

૧ અનીતિ કરે તે પાપ.
૨ અધર્મ કરે તે પાપ.
૩ અસત્ય બોલે તે પાપ.
૪ વ્યભિચાર કરે તે પાપ.
૫ હિંસા કરે તે પાપ.
૬ અણઆપ્યું લે તે પાપ

૬૦ માન વિષે.

૧ માન આપ્યે માન મળે.
૨ સંપી ચાલ્યે માન મળે.
૩ પ્રમાણીકપણે માન મળે.
૪ નમ્ર સ્વભાવે માન મળે.
૫ ટેક સાચવ્યે માન મળે.
૬ માન માગનારથી માન વેગળું.

૬૧ સંતોષ વિષે.

૧ સંતોષ રાખવો.
૨ સંતોષી સદા સુખી.
૩ સંતોષ જેવો બીજો તપ નથી.
૪ સંતોષ જેવો બીજો ધર્મ નથી.
૫ સંતોષીને ઝાઝું સુખ.
૬ સંતોષીને ઝાઝું માન.

૬૨ હરણ કરવા વિષે.

૧ ઘડપણ રૂપનું હરણ કરે છે.
૨ આશાધૈર્યનું હરણ કરે છે.
૩ મૃત્યુ પ્રાણનું હરણ કરે છે.
૪ ક્રોધ લક્ષ્મીનું હરણ કરે છે.
૫ કામાંધતા લજ્જાનું હરણ કરે છે.
૬ માન જ્ઞાનનું હરણ કરે છે.
૭ માયા સત્યનું હરણ કરે છે.
૮ લોભ યશનું હરણ કરે છે.

૬૩ વિદ્યા વિષે.

૧ વિદ્યા કલ્પવૃક્ષ સમાન છે.
૨ વિદ્યા સુખને આપનારી છે.
૩ વિદ્યા બન્ધુસમાન મદદ-કરનારી છે.
૪ વિદ્યા પરમ દૈવતવાળી છે.
૫ વિદ્યા ઇચ્છીત ફળવાળી છે.
૬ વિદ્યા કુળનો મહીમા વધારનારી છે.
૭ વિદ્યા માન અપાવવા-વાળી છે.
૮ વિદ્યા લક્ષ્મી વધારવાવાળી છે.
૯ વિદ્યા રક્ષા કરવાવાળી છે.
૧૦ વિદ્યા હેતમાં જોડવાવાળી છે.
૧૧ વિદ્યા આનંદ પમાડવાવાળીછે.

૧૨ વિદ્યા કીર્તિ ફેલાવવા-વાળી છે.
૧૩ વિદ્યા મુસાફરને ભોમીયા સમાન છે.
૧૪ વિદ્યાવાન રાજ્યમાં (સર્વત્ર) પૂજાય છે.
૧૫ વિદ્યાવાન આયુષ્યવાન છે.
૧૬ વિદ્યા આંધળાને આંખ રૂપ છે.
૧૭ વિદ્યા બહેરાને કાનરૂપ છે.
૧૮ વિદ્યા મુંગાને વાચારૂપ છે.
૧૯ વિદ્યા પાંગળાને જેષ્ટિકા (લાકડી) રૂપ છે.

૬૪ પતિવ્રતાને પ્યારૂં શું ?

૧ દયાપ્યારી તે પતિવ્રતા.
૨ પતિપ્યારા તે પતિવ્રતા.
૩ કુટુંબપ્યારૂં તે પતિવ્રતા.
૪ વહેવાર પ્યારો તે પતિવ્રતા.
૫ સત્ય–શીલ પ્યારૂં તે પતિ-વ્રતા.

૬૫ પતિવ્રતાનો ધર્મ.

૧ પડતીમાં ગભરાય નહિ તે.
૨ ચડતીમાં ફુલાય નહિ તે.
૩ કુવડ કહેવરાવે નહિ તે.
૪ ખાશ ગાળો રાખે નહિ તે.
૫ ફાટેલ લુગડું પહેરે નહિ તે.
૬ ખરાબ ભાષણ કરે નહિ તે.
૭ નીચની સોબત કરે નહિ તે.
૮ વગર કામે પારકે ઘેર જાય નહિ તે.
૯ પારકી નીંદા કરે નહિ તે.

૬૬ નકામો ખર્ચ.

૧ ફાજલ અથવા નકામો ખર્ચ કરવો નહિ.
૨ નિરૂપયોગી ખર્ચ કરાવવો નહિ.
૩ ખર્ચમાં કોઇ સ્ત્રીનો વાદ કરવો નહિ.
૪ ઉડાઉ થાય તેનું છાપરૂં ઉડે.
૫ સંપત્તિનો દુરઉપયોગ કરવો નહિ.

૬૭ હું શું નહિ કરૂં તે વિષે.

૧ હું ખોટું કામ કદાપિ પણ નહિ કરૂં.
૨ હું ઇશ્વર અપ્રસન્ન થાય તેવું નહિ કરૂં.

૩ હું મારા પતિને પ્રિય નહિ તેવું કદિ પણ નહિ કરૂં.
૪ હું મારા કુટુંબમાં કલેશ કે કંકાસ થાય તેવું કામ નહિ કરૂં.
૫ હું મારી પવિત્ર જીભે કરી ખરાબ ઉચ્ચાર નહિ કરૂં.
૬ હું કોઇપણ કેફી વસ્તુઓનો ઉપયોગ નહિ કરૂં.
૭ હું ગુણ પછવાડે અવગુણ તો શું પણ અવગુણ પછવાડે અવગુણ નહિ કરૂં.

૬૮ હું શું પાળીશ? તે વિષે.

૧ હું મારા પતિની આજ્ઞા દેહમાં પ્રાણ છે, ત્યાં સુધી પાળીશ.
૨ હું ધર્મ શાસ્ત્રાદિકમાં જણાવેલા સ્ત્રી ધર્મો હોંસથી પાળીશ.
૩ હું શિયલવ્રત-પતિવ્રતાનો સહુથી શિરોમણી સદ્ગુણ પ્રાણ જતાં પણ પાળીશ.
૪ હું સત્યતા, દયા, દીનતા, (નમ્રતા) આદિ સદ્ગુણો હંમેશાં સ્નેહથી પાળીશ.
૫ હું જ્ઞાની મુનિઓએ સ્ત્રીઓ માટે મુકરર કરેલા નીતિનિયમો નિરંતર પાળીશ.
૬ હું વ્યવહારિક તથા ઘર કામમાં વડીલોની આજ્ઞા અવશ્ય પાળીશ.
૭ હું લાચાર, નિરાધાર અને નિર્ધનોને યથાશક્તિ અન્ન વસ્ત્રો આપી પાળીશ.
૮ હું પર પુરૂષને પિતા, પુત્ર, બન્ધુ ગણી મારી ટેક પાળીશ.

૬૯ હું શું કરીશ? તે વિષે.

૧ હું પરમેશ્વરની ભક્તિ હંમેશા ખરા ભાવથી કરીશ.
૨ હું મારા પતિની આજ્ઞા સદા માન્ય કરીશ.
૩ હું વિદ્યા અભ્યાસ કરી સદ્ગુણોને અંગીકાર કરીશ.
૪ હું સુજ્ઞ અને નીતિવાન સખીઓનો સંગ કરીશ.
૫ હું ઘરનું કામ હોંસથી, ચાલાકીથી અને સ્વચ્છતાથી કરીશ.

૬ હું મારી બ્હેનોને બોધ, ઉપદેશ આપી સન્માર્ગે ચલાવવા પ્રયત્ન કરીશ.
૭ હું નિરાધાર અને નિરાશ્રિતોને શક્તિ પ્રમાણે સુખી કરીશ.

૭૦ હિત વચનો છુટક.

૧ દીકરીએ માબાપની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું.
૨ માબાપના ઉપકાર આપણા ઉપર એટલા બધા છે કે તેનો બદલો વાળી શકાતો નથી.
૩ નાનાં કે મોટાં ભાઇ બ્હેનો હોય તો તેની સાથે હેતથી વર્તવું.
૪ ભાઈ બહેનોને પરસ્પર મીઠાં વચનોથી બોલાવવાં.
૫ રોયા, પીટયા અથવા રાંડ વિગેરે અણઘટતા શબ્દો બોલવાની બીલકુલ ટેવ પાડવી નહિ.
૬ ખરાબ શબ્દો બોલવાથી શોભા ઘટે છે, મૂર્ખ કહેવાઇએ છીએ, અને પાપ લાગે છે.
૭ છોડીઓએ છોકરાઓની સાથે રમવું નહિ.
૮ શરીર તથા વસ્ત્રો સ્વચ્છ રાખવાં.
૯ દરરોજ દેવદર્શને જવું, તથા સાધ્વીજી હોય તો તેમને વાંદવા જવું.
૧૦ નાનાં ભાઈ બ્હેનોને સાથે લઇને દહેરે ઉપાશ્રયે જવાની ટેવ રાખવી.
૧૧ પરણ્યા પછી પતિની આજ્ઞાને અનુસરીને ચાલવું.
૧૨ અહંકાર, કામ, ક્રોધ તથા ઈર્ષ્યા આદિ દુર્ગુણોનો ત્યાગ કરવો.
૧૩ મનને ધીરજવાળું રાખી સ્વામી સેવામાં તત્પર રહેવું.
૧૪ અયોગ્ય રીતે જોવું, બોલવું, ઉઠવું કે ચાલવું નહિ તેમજ ક્યારે પણ દુષ્ટ ભાષણ કરવું નહિ.
૧૫ પર પુરૂષને ભાઈ બાપ સમાન ગણવા
૧૬ પતિને જમાડીને જમવું અને સ્વામીના સુતા પહેલાં કદી સુવું નહિ.
૧૭ સ્વામી બહારથી ઘેર આવે ત્યારે હસતે મોઢે, મધુરા વચનથી તેનો સત્કાર કરવો.

૧૮ ઘરની વસ્તુઓ સ્વચ્છ રાખવી.
૧૯ રસોઇ સુંદર બનાવી વખતસર પતિને ભોજન કરાવવું.
૨૦ ઇંદ્રિયોને વશ રાખવી.
૨૧ સ્વામીનું કદીપણ અપમાન કરવું નહિ.
૨૨ નીચ સ્ત્રીઓની સંગત કરવી નહિ, તેમજ તેમની સાથે ભાષણ પણ કરવું નહિ.
૨૩ ઘર કામમાં ઉદ્યોગી રહેવું.
૨૪ ઘરેણાં કપડાં વિગેરે સાચવીને રાખવાં.
૨૫ કોઇની હાંસી કરવી નહિ.
૨૬ ઝાઝુ હસવું નહિ. બારણામાં કે ગલીઓમાં કે એકાંતમાં ઉભા રહેવું નહિ.
૨૭ પર પુરૂષ સાથે પોતાના ઘરમાં કે બહાર પણ એકાંત કરવી નહિ.
૨૮ ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય તેવાં કાર્યો કરવાં નહિ.
૨૯ સર્વદા સત્ય બોલવું; જુઠું બોલવું નહિ.
૩૦ સ્વામી વિદેશમાં હોય ત્યારે વિશેષ શરીરની શોભા નહિ કરતાં, યોગ્ય નિયમોનું પાલન કરવું.
૩૧ જે વસ્તુનો સ્વામી ત્યાગ કરે તે વસ્તુનો સ્ત્રીએ પણ ત્યાગકરવો.
૩૨ પતિને જે વાત અપ્રિય હોય, તે વાતથી અલગાંજ રહેવું.
૩૩ સાસુ સસરાને માબાપ તુલ્ય ગણવાં.
૩૪ સાસુ સસરાની નિત્ય સેવા કરવી.
૩૫ સાસુની આજ્ઞા પાળવામાં તત્પર રહેવું.
૩૬ કુટુંબ વર્ગમાં સંપીને રહેવું.
૩૭ સાસુની સાથે કદિ પણ વાદવિવાદ કરવો નહિ.
૩૮ ઘરના સેવક વર્ગની સારી સંભાળ રાખી, તેમને સંતોષી રાખવા.
૩૯ સેવક વર્ગના કામ ઉપર લક્ષ રાખવું.
૪૦ ઘરના ઉપજ ખર્ચનો હિસાબ રાખવો.
૪૧ પતિની આવક ઉપર ધ્યાન રાખી તેમના રાજીપાને અનુસરીને યોગ્ય ખર્ચ કરાવવો.

૪૨ ઘર સંસાર કરકસરથી ચલાવવો.
૪૩ પતિનું મંગળ થતું હોય તો ભુખ તરસ અને નિંદ્રાનો પણ ત્યાગ કરવો.
૪૪ પતિના જાગવા પહેલાં જાગવું.
૪૫ સ્વામીની કહેલી વાત પેટમાં રાખવી.
૪૬ દાસ દાસી હોય છતાં સ્વામીનું કામ જાતેજ કરવું.
૪૭ પતિવ્રતાઓનો સમાગમ રાખવો અને સતી સ્ત્રીઓનાં આખ્યાનો વાચવા.
૪૮ અભિમાન રાખવું (સેવવાં) નહિ.
૪૯ અવકાશે નીતિ તથા ધર્મનાં પુસ્તકો વાંચવાની ટેવ રાખવી.
૫૦ બની શકેતો દરરોજ સામાયક તથા દેવપૂજા કરવી.
૫૧ દીલ સાફ રાખવું–કપટી થવું નહિ.
૫૨ શોકયનું વાંકું બોલવું નહિ, અને તેની સાથે દ્વેષ રાખવો નહિ.
૫૩ ઓરમાન છોકરાઓ ઉપર પ્રેમ રાખવો, અભાવ રાખવો નહિ.
૫૪ અભક્ષ્ય વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવો.
૫૫ મિથ્યાત્વીનાં પર્વો કરવાં નહિ.
૫૬ ધર્મનેપરમ હિતકારક જાણી બની શકે તેટલું તેનું આરાધન કરવું.
૫૭ પિતા, બાન્ધવ પ્રમુખ કોઇપણ પુરૂષના કોટે વળગી મળવું નહિ.
૫૮ પરપુરૂષનું ઉવટણાદિથી અંગમર્દન કરવું નહિ,
૫૯ કોઇ પણ પુરૂષને નવરાવવો નહિ.
૬૦ પરપુરૂષ સાથે પત્રાદિક (પાનાં–બાજી) થી ખેલવું નહિ.
૬૧ પરપુરૂષનો છેડો પકડી વાત કરવી નહિ.
૬૨ પરપુરૂષ સાથે હસીને હાથ તાળી દેવી નહિ.
૬૩ પરપુરૂષની વેણી ગુંથવી નહિ.
૬૪ પર પુરૂષના અંગ ચાંપવા નહિ.
૬૫ પર પુરૂષના હાથની પાનબીડી લેવી નહિ.
૬૬ પરપુરૂષ સાથે એક શય્યાએ બેસવું નહિ. તેમ સુવું પણ નહિ.
૬૭ વાટે, શેરીએ પુરૂષના સંગમાં જવું નહિ.

૬૮ જેઠ, સસરો. સાસુ વિગેરે સાસરામાં કોઈ મોટેરાની સાથે ઠઠાબાજી કરવી નંહિ.
૬૯ પરપુરૂષ સાથે એકાંતમાં રહેવું નહિ.
૭૦ પરપુરૂષથી દ્રષ્ટી મીલાવી સરાગથી જોવું નહિ.
૭૧ પર પુરૂષ સાથે સાંકેતિક ભાષાથી બોલવું નહિ.
૭૨ જોગી, ભરડા, ભિક્ષાચરની સાથે ભાષણ કરવું નહિ.
૭૩ કોઇ દેખે તેમ લઘુનીતિ અને વડી નીતિ (ઝાડો પેશાબ) કરવાં નહિ.
૭૪ પર પુરૂષ દેખતાં આળસ મરડવી નહિ.
૭૫ તેમજ શરીરના અવયવો ઉઘાડાં રાખી બતાવવાં નહિ.
૭૬ અત્યંત મીઠા પદાર્થો ખાવા ઉપર પ્રીતિ રાખવી નહિ.
૭૭ ભોજન અલ્પ કરવું.
૭૮ મોટા સ્વરથી હસવું. નહિ.
૭૯ અજાણ્યે ઘેર જવું નહિ-
૮૦ પીએર ઝાઝુ રહેવું નહિ.
૮૧ ઘરની વાત કોઇને કહેવી નહિ.
૮૨ સાસરાના ઘરનું દ્રવ્ય કપટથી પીયરીઆને આપવું નાહ.
૮૩ ધીરા તથા મીઠા સ્વરથી બોલવું.
૮૪ પોતાના સ્વામીનું અપમાન થાય ત્યાં જવું નહિ.

સુશિક્ષા.

અદેખાઇ–બદબોઇ–નિંદા.

૧ અદેખો કોઈ સારાં માણસનાં દુષણો કહેવા બેસે તેમાં ઉલટું તેની કીર્તિનું વર્ણન હોય છે.

૨ જે કોઇ તારી પીઠ પાછળ તારી બદબોઈ કરે તેની નજર આગળ તું તેની તારીફ કર.

૩ અદેખાઈ અંતરમાંથી દૂર કરો.

૪ ગમે એવાં સારાં નશીબના ગમે એવાં સુખી અદેખાઇના બાણથી વેગળાં ન હશે. પોતાની મોટાઇ અને પારકાંની નિંદા તજો.

૫. નિંદાખોરો આગળ સુણુતે કાને બહેરાં બનવામાં જાતી શોભા અને સલામતી સચવાય છે.

૬. પારકાંને નાલેશીના ઝેરથી રીબાવો મા.

૭ અદેખું પોતેજ પોતાને શિક્ષા કરે છે.

૮ અદેખાઓ પોતાની જીંદગીને પોતેજ ઝેર આપે છે.

૯ અદેખાઈ માણસને સોડવે છે.

૧૦ અદેખાઈથી મળેલી ખુશાલી એ કાંઈ ખરી ખુશાલી નથી.

૧૧ અદેખાઇની સામે ઉભું રહેવા કોઇ શક્તિમાન છે ?

૧૨ હંમેશાં કોઇપણ કામમાં રોકાએલા રહેવું, એ અદેખાઇનો અકસીર ઇલાજ છે.

૧૩ નિંદા કરવાનો નીચનો સ્વભાવ છે.

૧૪ પ્રતિસ્પર્દ્ધિ ચતુરાઈની નીંદા કરે છે.

૧૫ ઈર્ષ્યાના જેવી બળવત્તર પ્રકૃતિ બીજી એકે નહીં હોય.

૧૬ દ્વેષી એ છે કે જે બીજાને જીવતા જોઇ પોતે જીવી શકતો નથી.

૧૭ અદેખો જે કે પોતાના ભાણામાં ધુળ નાંખીને પછી ખાય છે.

૧૮ ઘુવડ જો સારૂં પક્ષી હોત તો શીકારીના હાથમાં આવ્યા વગર રહેત નહીં (મતલબ કે સારાં માણસો હોય તેજ અદેખાઈની આંખમાં આવે છે.)

૧૯ અદેખાઇ લોઢાના કાટ જેવી છે, તે માણસોનો ઘાણ વાળ્યા વગ છોડતી નથી.

૨૦ ચાડીયાની કોઇ સલાહ લેતું નથી.

૨૧ અદેખું માણસ જે તેને હાની કરતું નથી તેના ઉપર પણ ગુસ્સે થાય છે

૨૨ મનમાં દ્વેષ ઢાંકી રાખવો તે રાખમાં અગ્નિ ઢાંકી રાખવા બરોબર છે, અદેખા લોકોના બોલવા ઉપર કાંઈ દુઃખ લગાડીશ નહીં. કાંઈ ઉત્તર આપીશ નહી. તેથી તને નુકશાન નહીં થાય પણ ઉલટી તેઓની હલકાઈ લોકોના મનમાં જણાઇ આવશે.

૨૩ તું બરફ જેવો પાક હશે તો પણ બદબોઈથી બચનાર નથી.

૨૪ આપણા વિષે કોઇ દ્વેષભાવથી બોલે તેને ઉત્તર આપવાની આવશ્યક્તા નથી; કેમકે સાંભળનારના અંતઃકરણ તેનો ઉત્તર આપશેજ.

૨૫ અદેખાઇ હજારગણી હરામખોર છે.

૨૬ પારકાના ભલામાં જે મનુષ્ય ઈર્ષા કરે તેના રોગનો પાર નથી,

૧૭ નિંદા સાંભળવાથી હુશિઆરી મેળવનારૂં કોઈકજ નિકળશે. પણ ખોટી મોટાઇ સાંભળી ભૂલાવામાં પડનાર અનેક છે.

૨૮ અદેખાઇ પોતાની સપ્ત આગમાં માણસના શરીરને બાળે છે,

૨૯ જ્યારે મોહ અને દ્વેષાગ્નિ જતા રહે છે ત્યારેજ મનુષ્ય સુખી થાય છે.

૩૦ ચતુરાઈની નીંદા સાભળો.

૩૧ નકામી નિંદા પર ધ્યાન નહિ આપો.

૩૨ નીંદાની સામે મુખ્ય હથિઆર જાહેર હિંમત છે.

૩૪ સદ્ગુણી માણસોનાજ ઘણા દુશ્મનો હોય છે. કારણ ફળથી ઝુમી જતાં ઝાડ ઉપરજ લોકો પથરા ફેંકે છે.

૩૫ સર્વથી ધિ:કારવાજોગ શખ્સ અદેખો આદમી છે.
૩૬ અદેખાઇથી સુલેહનો ભંગ થાય છે.
૩૭ અદેખો આદમી ઈશ્વરનો ગુન્હેગાર છે.
૩૮ મતલબીયા, આળસુ અને મગરૂર માણસો અદેખા હોય છે.
૩૯ કોઇનું બુરૂં બોલ નહીં તેમ પારકી નિંદા સાંભળ નહિ.
૪૦ અદેખો અને લોભી સૌ આંધળામાં વધારે આંધળા છે.
૪૧ દ્વેષ, બુદ્ધિ અનેઅસંતોષમાં ખાલી દુ:ખ રહેલું છે.
૪૨ દ્વેષ રાખવો એ નીચ લોકોનું કામ છે.
૪૩ નીચા અને નાના મનના માણસોજ બીજાના ચાળા પાડવામાં ગમ્મત સમજે છે.

ગુણ.

૧ અંતરના ગુણ કરીને માણસ જેટલો સ્તુતિપાત્ર થાય છે તેટલો બહારના ગુણથી થઈ શકતો નથી.
૨ દરેક મનુષ્યમાં એક સરખા ગુણો નથી.
૩ કોઈપણ સારો ગુણ જો તેની હદ કુદાવી જાય તો તે મીઠા ગુણમાં બદલાઈ જાય છે.
૪ ગુણની ગણના તેના ઉદ્દભવની સાથેજ થાય એવું તો ક્વચિતજ બને છે.
૫ ગુણ નિરૂપણમાંજ પ્રીતિ રાખો.
૬ ગુણની ઝલક તેના ધરાવનારને દીપતો અને જાણીતો બનાવે છે.
૭ ગુણીના ગુણમાં અનુરક્ત થાઓ.

માર્ગાનુસારીના ૩૫ બોલ.

૧ ન્યાયસંપન્નવિભવઃ— × × × × × × સ્વામિદ્રોહ—મિત્રદ્રોહ—વિશ્વાસુને ઠગવું—ચોરી કરવી, થાપણ ઓળવવી—ઈત્યાદિ; જેજે વેપારથી લોકમાં નિંદા થાય તેણે કરીને ધન ઉપાર્જન કરવું; એટલાવાના ત્યાગ કરવે કરીજેદ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાનો ઉપાય તથા પોતપોતાની જાતીને ઉચીત વેપાર કરવો તથા રૂડે આચારે કરીને વેપાર કરવો તેને ન્યાય કહિએ તે ન્યાય વતે ઉત્પન્ન થયો છે વૈભવ તે જેને, તેને ન્યાયસંપન્નવિભવ કહીએ. × × × × × ×

૧ સ્વામિદ્રોહ એટલે રાજાની દાણ ચોરી કરવી; તથા પોતાના રાજાના હુકમ વિના પોતાના રાજાના વૈરી રાજા સાથે વેપાર કરવો; તથા પોતાના શેઠથી છાંના શેઠના દ્રવ્યે કરીને પોતાના ઘરનો વેપાર કરવો તથા પોતાના ધણીથી છાંની લાંચ ખાંવી; તથા પોતાના ધણીનું બગાડી પોતાનું કામ સુધારવું તથા પોતાના સ્વામીનો અવર્ણવાદ બોલવો તથા પોતાના સ્વામીની પોતાની શક્તિ પ્રમાણે સહાય ન કરે તે સર્વ દ્રવ્ય સ્વામિદ્રોહનું કહીએ. એજ રીતે ધર્મ સંબંધી સ્વામિદ્રોહ જાણવો તેનું લક્ષણ, જે પુરૂષની પાસેથી પોતાને શુદ્ધ દેવ-શુદ્ધ ગુરૂ તથા શુદ્ધ ધર્મની નીશ્ચય વહાર બે પ્રકારે ખબર પડી હોય તે પુરૂષની કૃપા થકી લૌકિક તથા લોકોતર માર્ગની તથા જીવ અજીવનો સાપેક્ષપણે બોધ થયો હોય તે પુરૂષની પ્રસંશા કરવી નહી તે સ્વામિદ્રોહ; તેમની સહાય કરે નહિ તે પણ સ્વામિદ્રોહ-પાછળ તેના અવર્ણવાદ બોલે તે પણ સ્વામિદ્રોહ-તે પુરૂષની આજ્ઞા ઓળંઘવી તે પણ સ્વામિદ્રોહ જાણવો; તે સ્વામિદ્રોહ કરવા થકી સમકીત આવ્યું હોય તોપણ જંતુ રહે તો નવીન તો કયાંથી આવે ? એ રીતે દ્રવ્ય ભાવ બે પ્રકારે સ્વામિદ્રોહ કહીએ.

૨ મિત્રદ્રોહઃ—જે પુરૂષ માંહેમાંહી કપટ, ઇર્ષ્યા, છળભેદ તથા એક બીજાની ગુહ્ય વાર્ત્તા બીજા આગળ ન કરે, એક બીજા ઉપર અંતરંગથી પ્રીતિ રાખે એહવા હોય તેને મિત્ર કહીયે એહવા મિત્રથી જે દગો પ્રપંચ કરવો તે મિત્રદ્રોહ કહીયે.

૩ વિશ્વાસુને ઠગવુંઃ—કોઈ પુરૂષ પોતાની દુકાને કાંઈ પણ જણસ લેવા આવે તેને વિશ્વાસ આપીને જલ્દી તમારૂં કામ હું સારૂં જાણીને કરીશ અને તમારી પાસેથી જેટલા ટકા મોઢે કહ્યા છે તેટલા લેઈશ એહવું કહીને તેનાથી છાંના વધારે ટકા ખાવા એ રીતે કપટ કરવું તે વિશ્વાસુને ઠગવું કહીયે.

૪ ચોરી તેઃ—કોઈનું ઘર ઉઘાડીને તથા પેટી ઉઘાડીને તથા તાળું તોડીને તથા ધણીના કહ્યાવિના છાની વસ્તુ લેવી તથા કોઈની વિસરી ગયેલી વસ્તુ લેવી તથા કોઇ ચોરીને લાવેલો જણસ થોડી કિંમતથી આવતી જાણીને લેવી ઇત્યાદિ સર્વ ચોરી કહીયે.

૫ થાપણ ઓળવવી તેઃ—કોઈ પુરૂષ કોઈ પુરૂષને ઘેર કાંઈ જમે મૂકી ગયો તેને જુઠું બોલીને પાછી આપે નહીં તથા તેના પુત્રાદિકને વંકો જવાબ દે ઇત્યાદિ સર્વ થાપણ ઓળવવી કહીયે.

એ ઉપર લખ્યા સર્વ બોલ વર્જીને વેપાર કરવો તથા પોતાના કુલને જેમ લાંછન ન લાગે તેમ વેપાર કરવો તથા પંદર કર્માદાન ટાળીને વેપાર કરવો તે ન્યાય કહીયે; એહવા ન્યાયવતે ઉત્પન્ન કરેલું જે ધન તે આ લોકને વિષે હિતને અર્થે થાય છે એટલે લોકોની શંકા રહિતપણે કરીને પોતાના શરીરાદિના ભોગમાં કામ આવે છે તથા સ્વજનાદિકને વિષે સંવિભાગનું કરવું એટલે તેમની સહાય કરવી થાય છે તથા તે દ્રવ્ય પરલોકના હિતને અર્થે થાય છે એટલે સુપાત્રને વિષે આપવું થાય, એટલે દાન દેવામાં આવે, તથા દીનદુઃખીયાદિકને અનુકંપાયે કરિને આપવું થાય; એ રીતે ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું ધન ઇહ લોક પરલોકને વિષે સુખનું

કારણ થાય છે. અને અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું ધન આ લોકપર-લોકને વિષે અહિતને અર્થે થાય છે એટલે આ લોકને વિષે લોકથી વિરૂદ્ધ એહવા વધ બંધાદિક થાય છે ને પરલોકને વિષે નરકાદિગતિ માટે થાય છે. એ રીતે બે લોકમાં અવગુણકારી થાય છે જો કે કેટલીક પુરૂષને પાપાનુબંધી પુન્યના વશ થકી આ લોકને વિષે વિપત્તિ ન દેખાય તો-પણ આવતાકાળને વિષે જરૂર વિપત્તિ આવે; એ કારણ માટે ન્યાય જે તેજ પરમાર્થ; તે થકી ધન ઉપાર્જન કરવાનો ઉપાય શ્રેષ્ટ છે કેમકે ગૃહસ્થપણાને વિષે વિભવ પ્રધાન કારણ છે તે માટે ન્યાયસંપન્નવિભવ એ પ્રથમ બોલ કહ્યો. × × × × × ×

૨ શિષ્ટાચાર પ્રશંસક:— × × × × × × શિષ્ટ એટલે ઉત્તમપુરૂષો તેમનું જે આચરણ તેની પ્રસંશા કરનાર × × × શિષ્ટ પુરૂષ તે કોને કહીએ તે કહે છે:—વૃતને વિશે રહેલા એટલે વિપત્તિ પડે સતે મોટી ધીરજ રાખવી; તથા સમ્યકજ્ઞાન, દર્શન અને મોટા ચારીત્ર સહીત એહવા પુરૂષોના મારગનું આદરવું; તથા ન્યાય માર્ગને વિશે પ્રીતિ કરવી તથા પ્રાણ ત્યાગ થયે સતે પણ નીચ કર્મ ન કરવું તથા મિથ્યા દૃષ્ટિ પુરૂષોની પ્રાર્થના ન કરવી; તથા સામાન્ય ધનવંત મિત્રની યાચના ન કરવી તથા કોઈ પુરૂષને અપ્રીતિ ન ઉપજાવવી ઈત્યાદિ પોતાના સ્વાભાવીક વૃત તેને વિશે રહેલા એટલે તે પ્રમાણે વર્તતા તથા સમ્યક જ્ઞાને કરીને વૃદ્ધ એટલે મોટા એહવા જે પુરૂશો તેમની આજ્ઞા પાળવે કરીને પામી છે વિશુદ્ધ એટલે મિથ્યાત્વ રહીત શિક્ષા એટલે શિ-ખામણ તે જેમણે એહવા જે પુરૂષ તેમને શિષ્ટ કહીએ + + + તેમનો જે આચાર એટલે આચરણ તે શું કહીએ તે કહે છે:— જ્ઞાની લોકના અપવાદથી બીવું તથા દ્રવ્યભાવ બે પ્રકારે દીન એટલે દ્રવ્ય થકી દીનને આજીવીકાએ કરીને ગરીબને, ભાવ થકી દીન તે સમ્યક્જ્ઞાને કરીને રહીત, એ બે પ્રકારનું દીનપણું ટાળવાને

વિશે આદર તથા કરેલા ગુણનું જાણુપણું તથા ભલુ ડાહાપણુ પણું તથા સદાચાર એટલે સિદ્ધાંત પ્રમાણે રૂડા આચાર ઈત્યાદિ સર્વ શિષ્ટ પુરૂશોની આજ્ઞા પાળવી તથા તેમની શક્તિ પ્રમાણે સહાય કરવી તથા બીજા પુરૂષો આગળ તેમના ગુણ બોલીને તેમના રાગી બનાવવા તે સર્વ શિષ્ટાચાર પ્રસંશા કહીએ. + +

૩ કુલ અને શીલ તેણે કરીને સરખાં એહવાં જે અન્યગોત્રને વિશે ઉત્પન્ન થયેલા એહવાપુરૂષો તેની સાથે કર્યો છે વિવાહ તે જેમણે + + + + + + + કુળ તે પિતા તેના પિતા ઈત્યાદિ પૂર્વ પુરૂષોનો જે વંશ તેને કુળ કહીયે અને શીલ તે + + મદ્ય તથા માસ તથા મિથ્યાત્વ તથા રાત્રિભોજન ઈત્યાદિનો ત્યાગ કરવે કરીને જે સારૂ આચરણ કરવું તેને શીલ કહીયે એવી રીતે × × કુળ અને શીલ તેણે કરીને સરખા એટલે બરે બરોયા એહવા જે પરગોત્રી તેમની સાથે વિવાહ કરનાર: તેનું કારણ એછે જે જેથી શુદ્ધ સ્ત્રીનો લાભ થાય છે એટલે સરલ અને સમકિતવાળી સ્ત્રીનો લાભ થાય, તથા જેથી પુરૂષના ચિત્તને નિવૃતિ થાય એટલે ધર્મધ્યાન સુખે થાય તથા સારી પ્રજાની પ્રાપ્તિથાય તથા દેવ, તથા અતિથિ તથા બંધુજન તથા સમકિતવંત પ્રાણી, તે સર્વનો સત્કાર થાય ઈત્યાદિ સર્વ ફળનો લાભ ગહસ્થને સારી સ્ત્રી મળવાથી છે.

૪ પાપભિરૂઃ— + + + + પાપથી તથા પાપનાં કારણથી બીકણ એટલે તે પાપ ન કરતો + + + પાપ બે પ્રકારનાં તેમાં એક આ લોકમાં તથા પરલોકમાં જેનો વીપાક માલમ પડે છે એટલે જેનું દુઃખ ભોગવવામાં આવે છે; જેમકે ચોરી કરવી તથા પરસ્ત્રીગમન કરવું તથા જુગટે રમવું ઈત્યાદિ આ લોક પરલોકને વિશે દુઃખનું કારણ છે. આ લોકને વિષે રાજા તરફથી કેદ તથા લોકમાં અપજશ થાય તથા કુટુંબને વિષે કલંક ચડે એમ થાય ઈત્યાદિ અને પરલોકને વિશે નરક નિર્યંચની ગતિ થાય + +

બીજું પાપ તે + + + જેનું ફળ પરલોકને વિષે વિશેષ માલમ પડે છે; જેમકે લૌકિક તથા લોકોત્તર મિથ્યાત્વનું સેવવું તથા ખોટાં ખોટાં વ્યસન કરવાં. તે સર્વનો વિપાક વિશેષે કરીને પરલોકને વિષે વિશેષ માલમ પડે છે.

(૫) પ્રસિદ્ધ દેશાચરઃ— × × × × × × પ્રસિદ્ધ એટલે ઘણાકાળથી શિષ્ટ પુરૂષોએ રૂઢિથી માનેલો ચાલ્યો આવતો છે દેશાચાર તે જેને; એટલે ભોજન વસ્ત્ર અલંકાર આદિ વસ્તુનો ઉપભોગ કરવો તેની ક્રિયારૂપે દેશાચાર છે જેને એટલે પોતાના દેશનો આચારઉલ્લંઘન કરે તો તે દેશમાં રેહેનાર લોક સાથે વિરોધનો સંભવ થાય ને તેથી અકલ્યાણ ઉત્પન્ન થાય માટે પોતાના સમકીતને બાધ ન લાગે એવી રીતે પ્રસિદ્ધ દેશાચારને સેવતો એટલે સેવે.

૬ ન અવર્ણવાદીઃ— × × × × × × × × એટલે કયારે પણ ઉતમ તથા મધ્યમ તથા જઘન્ય એહવા પુરૂષોનો અવર્ણવાદ ન બોલે; શાસ્ત્ર માં કહ્યું છે જે પારકા અપવાદ બોલવાથી તથા પોતાનો ઉત્કર્ષ કેહેવાથી નીચગોત્રકર્મ બંધાય છે તેનું એક કોટિભવ સુધી વિપાકે દુઃખ ભોગવવું પડે છે, તે કારણ માટે સમસ્ત જનનો પણ અવર્ણવાદ બોલવાનો નિષેધ કર્યો છે; માટે રાજા તથા પ્રધાન તથા પોતાના ઉપકારી તથા સમકિતધારી તથા માર્ગાનુસારી ઈત્યાદિ પુરૂષોનો અવર્ણવાદ તો કોઇ પણ વખત ન બોલતો એ પ્રકારે સમજીને અવર્ણવાદ ન બોલે.

૭ જે ઘરમાં પેસવાના તથા નિકળવાના અનેક રસ્તા નથી તથા અતિશય ગુપ્ત ન હોય તથા અતિશય પ્રગટ ન હોય તથા જેના પાડોશી સારાં હોય એહવા ઘરમાં નિવાસ કરતો, એ પ્રકારનાં જે સ્થાનકોમાં ગુણ નથી તેનો ત્યાગ કરતો × × × × × × તેનું કારણ જે × × × × × × × જે સ્થાનકમાં પેસવાના તથા ની-

કલવાના-અનેક માર્ગ હોય તો તે સ્થાનકમાં દુષ્ટ લોક તથા ચોર તથા વ્યભિચારી પુરૂષોનું જવું આવવું થાય તેથી દ્રવ્ય સંબંધી તથા સ્ત્રી આદિસંબંધી બિગાડનો સંભવ થાય છે; વળી અતિ ગુપ્તસ્થાન તે ચારે પાસ બીજાં મોટાં મોટાં ઘર હોય તેથી તે ઘરની શોભા જાય તથા અગ્નિ આદિ ઉપદ્રવ થાય ત્યારે તેમાં પેસવું તથા નીકળવું બહુ કઠણ પડે તથા પાડોશી નઠારા હોય ત્યારે તેમની વાત સાંભળવાથી તથા તેમની નઠારી ચેષ્ટાએ દેખવાથી પોતાના સારા ગુણની હાની થાય માટે જેના સારા પાડોશી છે એહવા ઘરમાં નિવાસ કરતો અટલે નિવાસ કરે

૮ જેનું સારૂં આચરણ હોય એહવા પુરૂષોનો સંગ કરતો. સારા આચરણવાળા પુરૂષો તે × × × × × જેમની પ્રવૃત્તિ આ-લોકમાં તથા પરલોકમાં હિતકારી થાય છે. × × × × × × × × તેવા પુરૂષોમાં આ પ્રકારના લક્ષણ હોય છે જે લક્ષણ ઓલખીને તેવા પુરૂષોનો સંગ કરવો × × × ગર્વ એટલે અહંકાર ન કરતો હોય તથા પારકી નિંદા ન કરતો હોય તથા કઠોર એટલે આકરૂં વચન ન બોલતો હોય તથા કોઈ અજ્ઞાની પુરૂષ અપ્રીતિ ઉપજાવે એહવું વચન બોલે તોપણ પોતે ક્રોધ ન કરે તથા પોતે દોષમાં આવે નહી ને પારકા દોષને ઢાંકે પણ તેના દોષ પ્રગટ કરીને ફજેત ન કરે એ સારા પુરૂષોનાં લક્ષણ શાસ્ત્રમાં કહ્યાં તેવા પુરૂષોનો સંગ કરનાર; પણ કપટી તથા ધૂતારા તથા વ્યભિચારી તથા ભાંડભવૈયા તથા નટ તથા વેષવિડંબક તથા પાખંડી ઈત્યાદિ શાસ્ત્રમાં નિષેધ કરેલા પુરૂષોનો સંગ ન કરતો એટલે ન કરે × × ×

૯ માતાપિતાનો પૂજકઃ—

માતાપિતાનું લક્ષણ કહે છે × × × × × પરલોકમાં હિતકારી એહવું જે અનુષ્ઠાન, ઉચિત ક્રિયા, એટલે સારો માર્ગ તેને વિષે ચલવે ને ખોટે રસ્તેથી પાછાવાળે તને માતાપિતા કહીયે તેની ત્રણ કાળ પૂજા કરનાર એટલે નમસ્કાર કરવો તથા જેનો સુંદર

વર્ણગંધ છે એહવાં ફળ પુષ્પ ઈત્યાદિ વસ્તુ નિવેદન કરવી એટલે આપવી તથા અન્ન, વસ્ત્ર, તથા વિનય વચન ઇત્યાદિ વડે તેમને પ્રસન્ન રાખવાં તથા સમસ્ત કામકાજને વિષે તેમની આજ્ઞા લેવી એ સર્વ પૂજા કહીયે તેનો કરનાર એટલે કરે, × ×

૧૦ ઉપદ્રવવાળા સ્થાનકનો ત્યાગ કરતો, × × × ઉપદ્રવ એટલે પોતાના રાજાનું લશ્કર તથા પારકા રાજાનું લશ્કર તે બેનો પરસ્પર જ્યાં સંગ્રામ થતો હોય તથા જ્યાં મરકી ઘણી ચાલતી હોય તથા જ્યાં ઘણાં લોકોને પોતા ઉપર અપ્રીતિ ઉત્પન્ન થઈ હોય તથા જ્યાં દુકાળ પડ્યો હોય તથા જ્યાં પોતાનાં ચિત્તને ઉદ્વેગ થતો હોય એવા સ્થાનકનો ત્યાગ કરતો, સ્થાન તે દેશ, ગામ, નગર,ઘર, ઈત્યાદિ જાણવાં. × એવા સ્થાનકનો ત્યાગ કરવાનું કારણ કહેછે × × પૂર્વે ઉપાર્જન કરેલા એટલે પેદા કરેલા જે ધર્મ, અર્થ તથા કામ એ ત્રણ પ્રકારના પુરૂષાર્થ તે સર્વે નાશ પામે ને નવા ઉપાર્જન થઈ શકે નહી તેથી આ લોક પરલોકના કાર્યજ થકી ભ્રષ્ટ થાય માટે ઉપદ્રવ રહિત સ્થાનકમાં નિવાસ કરતો એટલે કરે.

૧૧ નિંદિત કામમાં ન પ્રવર્તતો. × × × × નિંદિત કામ એટલે પોતાના દેશ તથા જાતિ તથા કુળ તેની અપેક્ષાયે જેને જે કામ નિંદીત હોય તે કામ ન કરતો, એટલે જેમ વાણીઆની જાતિને ખેતી ન કરવી તથા બ્રાહ્મણ જાતિને મદિરાપાન નિંદિત છે એ પ્રકારે જે પોતાની જાતિમાં નિંદિત હોય તથા પોતાના દેશમાં નિંદિત હોય તથા પોતાના કુલમાં જે નિંદિત હોય તેવાં કામનું આચરણ ન કરતો; તેનું કારણ જે × × × નિંદિત કામના કરનાર પુરૂષે જો કોઈ ધર્મ સંબંધી સારૂં કામ કર્યું હોય તો તેની પણ લોક નિંદા કરે; માટે દેશ, જાતિ, કુળને યોગ્ય કામ કરતો.

૧૨ પોતાને દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ જેવી થતી હોય તે પ્રમાણે ખ

રચ રાખતો × × × × × × × × એટલે પોતાને પોષણ કરવા યોગ્ય એટુવા જે માતાપિતા તથા સ્ત્રી તથા પ્રજા ઈત્યાદિનું ભરણ પોષણ કરવું તથા દેવતા તથા અતિથિ, તથા ગુરૂ ઈત્યાદિનું પૂજન કરવું તથા પોતાને ખાનપાંન ભોગ સંબંધી જેજે ખરચ તે સર્વ દ્રવ્યની પેદાશ પ્રમાણે કરવો પણ અધીક તથા ઓછા પણ ન કરવો. નીતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે જે પોતાને દ્રવ્યની પેદાશ થતી હોય તેના ચાર ભાગ કરવા, તેમાં એક ભાગનો ભંડાર કરવો ને એક ભાગનો વેપાર કરવો ને એક ભાગ ધર્મ કાર્યમાં ખરચવો ને એક ભાગનો ઘરમાં ખરચ રાખવો અને વળી કેટલાક નીતિશાસ્ત્રવાળાનો આ પ્રકારનો મત છે જેદ્રવ્યની પેદાસ હોય તેમાંથી અડધો અડધ ધર્મમાં વાપરવી ને અડધી પેદાશ સંસાર ખરચમાં વાપરવી પણ લોભ ન કરવો એમ સમજીને પેદાશ પ્રમાણે ખરચ રાખતો એટલે રાખે,

૧૩ ધનને અનુસરતો વેષ રાખતો × × × × × વેષ એટલે વસ્ત્ર તથા અલંકાર ઈત્યાદિનો ઉપયોગ કરવો તે પોતાના વૈભવને અનુસરીને કરતો, એટલે પોતાના વૈભવ પ્રમાણે પહેરતો; અને દેશ તથા કાળ તથા અવસ્થા તથા જાતિ ઈત્યાદિને અનુસરતો એટલે ઘટતો વેષ રાખતો; કેમકે જે પુરૂષને દ્રવ્યની પેદાસ હોય ને તે લોભથી દ્રવ્યનો ખરચ ન કરતો હોય તે પુરૂષની તથા પોતાની પાસે પુષ્કળ ધન હોય ને અતિ દરિદ્રીના,જેવાં નઠારાં વસ્ત્રાદિ રાખતો હોય તેની લોકમાં નિંદા થાય તથા તે પુરૂષ ધર્મનો અધિકારી થતો નથી. એ પ્રકારે શાસ્ત્રનું વચન જાણીને પોતાના વૈભવ પ્રમાણે સુંદરવેષ* રાખતો

* સુંદરવેષ એટલે પોતાન વૈભવ પ્રમાણે વેશ પહેરતો કેમકે છતી શક્તિએ મલીન વેશ રાખવા થકી ધર્મની હાંસી થાય છે. અને પોતાની શક્તિ કરતાં અતી ઉદ્ભટ વેશ પહેરવા થકી પણ ધર્મની હાંસી થાય છે માટે શક્તીને અનુસારે પહેરવો તે સુંદર વેશ કહીએ.

૧૪ આઠ પ્રકારના બુદ્ધિના ગુણને સેવતો × + × બુદ્ધિના આઠ ગુણ કહે છે × × × × ૧ સુશ્રુષા એટલે સાંભળવાની ઇચ્છા, ૨ શ્રવણ એટલે સાંભળવું ૩ ગ્રહણ એટલે શાસ્ત્રના અર્થનું ગ્રહણ કરવું, ૪ ધારણ એટલે જે શાસ્ત્રનો અર્થ ગ્રહણ કર્યો તેને વિસરી ન જવો, ૫ ઉહ એટલે પોતે જાણ્યો એવો જે શાસ્ત્રનો અર્થ તેનુ અવલંબન કરીને તે પ્રકારના બીજા અર્થનો તર્ક કરવો, ૬ અપોહ એટલે યુક્તિ વ્યુક્તિ વતે વિરૂદ્ધ એહવા હિંસાદિક.અર્થ તે થકી પાછું વાળવું એટલે તેનો ત્યાગ કરીને વિરોધ ન.આવે એવા અર્થનું ગ્રહણ કરવાપણું અથવા ઉહને સામાન્યજ્ઞાન કહીયે ને અપોહ તે વિશેષજ્ઞાન કહીયે, ૭ અર્થવિજ્ઞાન એટલે ઉહાપોહ કરિને મોહનો ત્યાગ કરવો તથા સંદેહનો ત્યાગ કરવો તથા વિપરીતપણાનો ત્યાગ કરવો, ૮ તત્વજ્ઞાન એટલે વિશેષ જ્ઞાને કરીને આ વસ્તુ તે આ પ્રકારેજ છે પણ બીજી રીતે નથી એહવો નિર્ણય કરવો. એમ આઠ પ્રકારના જે બુદ્ધિના ગુણ તેણે કરીને સહિત.

૧૫ દિનદિન પ્રતે એટલે નિત્યધર્મને સાંભળતો × × નિત્યધર્મ સાંભળવામાં શું ગુણ છે તે કહે છે. × × નિત્યધર્મ સાંભળવાનો જે પુરૂષનો ધર્મ છે તેના મનનો ખેદ નાશ પામે છે, તથા બુદ્ધિમાં જડપણું હોય તેનો નાશ થાય છે, તથા આકુળ વ્યાકુળપણું નાશ પામીને સ્થિરપણું પ્રાપ્ત:થાય છે, તથા ઉત્તરોત્તર સુંદર ગુણ પ્રાપ્ત થવાથી મોક્ષ થાય છે ઇત્યાદિ ગુણ નિત્યધર્મ **સાંભળવાથી થાય છે એમ જાણીને શુદ્ધપ્રરૂપક+ પાસે નિત્યધર્મ સાંભળતો.**

+શુદ્ધપ્રરૂપકનું લક્ષણ:-ચારિત્ર પાળવાને **અસમર્થ એહવો સતો શુદ્ધ** ચરણ સીતરી તથા કરણ સીતરીની વ્યાખ્યા યથાર્થ પણે કરતો અને

૧૬ પ્રથમ જમેલું જે ભોજન તે સારી પેઠે પચ્યાવિના નવું ભોજન ફરી ન જમતો જેમકેઃ-× × × પ્રથમનું ભોજન અજીર્ણ થયેસતે, એટલે ન પચ્યેસતે જે નવું ભોજન જમવું તે સર્વ રોગ માત્રનું મૂળ છે, એટલે અજીર્ણપણામાંથી સર્વે વ્યાધિ ઉત્પન્ન થાય છે એમ વૈદ્યકશાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત છે.

અજીર્ણપણું ઓળખવાના છ લક્ષણ શાસ્ત્રમાં કહ્યાં છે તે કહે છેઃ—મળનો તથા શરીરના વાયુનો અતિ દુર્ગંધ જણાય, તથા ઝાડાનો ખુલાસો ન થાય તથા શરીર ભારેભારે જણાય તથા ભોજન ઉપર અરૂચિ જણાય તથા ઓડકાર સારો ન આવે. એ છ લક્ષણથી અજીર્ણ થયું છે એમ જાણવું. અજીર્ણ ઉપર ખાવાથકી ધર્મને વિષે વિઘ્ન આવે.

૧૭ જે સમયે ભુખ લાગે તે સમયે જમતોઃ× × ×એટલે જે અવસર પોતાને જમવાનો હોય તેજ અવસરે જમતો, પણ સારા ભોજનની લાલચે કરીને પોતાની ભુખ મારી મારીને પારકે ઘેર અકરાંત્યા*ની પેઠે ન જમતો; જે પ્રકારે જઠરાગ્નિનું બળ હોય તે પ્રમાણે થોડું જમતો કેમ જે અતિશય જમવામાં વમન થવું તથા મરણ થવું ઇત્યાદિ ઘણા દોષ રહ્યા છે માટે થોડું ને પોતાના શરીરને અનુકૂળ આવતું એવુંજ ભોજન રોજ જમતો; ભુખ વિના અમૃતનું ભોજન પણ વિષ જેવું છે ને ભુખ લાગી હોય તો જેવું તેવું ભોજન પણ અમૃત સમાન શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે; વળી ભુખનો સમય

લજ્જા મુકીને પોતાની હીનતા જણાવતો સતો નિર્ભયપણે વરતે તે શુદ્ર-અરૂપક કહીએ.

* અકરાંત્યો એટલે અકળાઇને ખાનાર.

ટાળવાથી અન્ન ઉપર અરૂચિ તથા શરીરનું દુર્બળપણું ઇત્યાદિ ઘણા અવગુણ ઉત્પન્ન થાય છે એમ જાણીને ભુખ પ્રમાણે અનુસરે પથ્ય ભોજન કરતો એટલે પોતાની પ્રકૃતિને અનુકુળ ભોજન કરે.

૧૮ ધર્મ, અર્થ અને કામ, એ-ત્રિવર્ગ કહીયે તેને પરસ્પર બાધ ન લાગે એમ સેવતો. × × × × × ધર્મ[1] અર્થ[2] તથા કામ[3]તે કોને કહીયે તે કહે છે.

એ પ્રકારે ધર્મ, અર્થને કામ, એ ત્રણ પ્રકારના પુરૂષાર્થને પરસ્પર બાધ ન લાગે એમ સેવતો, એટલે ધર્મ સેવવાની વખતે ધર્મ સાધતો તથા અર્થ ઉપાર્જન કરવાની વખતે અર્થ સાધતો તથા કામ ભોગવવાની વખતે કામ ભોગવતો પણ એક બીજાને ઉપઘાત કરે એમ ન સેવતો કેમકે જે ગૃહસ્થના દિવસ ત્રિવર્ગ

---

૧ ધર્મ :એટલે દ્રવ્ય અને ભાવ બે પ્રકારે દેવ, ગુરૂ અને ધર્મના સ્વરૂપને જાણીને સ્વપરને વહેંચી તે વિષે વર્ત્તતું તે ધર્મ કહીએ, તથા જે થકી પોતાના સમ્યકજ્ઞાનાદિ ગુણોનો લાભ થતો હોય તથા પરંપરાએ મોક્ષ સધાતો હોય તેને ધર્મ કહીએ.

૨ અર્થ એટલે પોતાની આજીવીકા પ્રાપ્ત કરવાને ઉદ્યમ કરવો કેમકે જો આજીવીકાનું સુખ હોયતો ધર્મ સાધનને વીષે સ્થીરતા રહે: તે માટે ધર્મ સાધનને નિમિત્તે આજીવીકાનું ન્યાય સહીત ઉપાર્જન કરવું તે અર્થ કહીએ તથા જે થકી સર્વે પ્રયોજનની સિદ્ધિ થતી હોય તેને અર્થ કહીએ.

૩ કામ એટલે પોતાની અભિલાષા પ્રમાણે સર્વ ઇંદ્રિયોને પ્રસન્ન કરે તે કામ કહીએ તે કામને ધર્મનું વીઘ્ન ટાળવા અર્થે પોતાના ઉચિત પ્રમાણે સેવન કરતો એટલે સેવે.

સેવ્યા વિનાના જાય છે તે ગૃહસ્થ લવારની ધમણની પેઠે શ્વાસ લેતો કહેવાય પણ જીવતો ન કહેવાય એટલે એનું જીવિત ફોગટ જાય છે એમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે.

વળી તે ત્રણ પુરૂષાર્થને વિષે આ પ્રકારનો વિચાર કરવો યોગ્ય છે કે જો કદાચિત કામનો ઉપઘાત થતો હોય તો તે થવા દઈ બાકીના બેની રક્ષા કરે કેમકે ધર્મને અર્થ એ બે હશે તો કામસુખ એની મેળે ચાલ્યું આવશે એમ સમજતો, ને અર્થ ને કામ એ બે જતા હોય તો જવા દે પણ ધર્મની રક્ષા કરે કેમ કે જો ધર્મ હશે તો અર્થને કામ એની મેળે સહજ મળશે એમ સમજતો. વળી જે પુરૂષ ધર્મ ને કામ એ બેનો ત્યાગ કરિને એક અર્થનું સાધન કરે છે તેનું ધન બીજાના ભોગમાં આવે છે ને પોતે તો કેવળ તે સંબંધી પાપને કરનાર પાત્ર થાય છે, એટલે ધન બીજો ભોગવે છે વળી જે પુરૂષ અર્થને કામ એ બે ભોગવે છે તે પુરૂષ આવતા કાળમાં મહાદુ:ખી થાય છે જેમ ઘણા કુટુંબવાળો પુરૂષ તે બીજ વાવવાનું ધાન્ય ખાઈ ગયો ને મહાદુ:ખી થયો તેની પેઠે ધર્મરૂપી બીજનો નાશ થવાથી પરલોકમાં ઘણું કષ્ટ ભોગવશે એમ સમજતો. વળી અર્થને કામ એ બેનો ત્યાગ કરિને એક ધર્મ સાધન કરવું એ યતિનો ધર્મ છે પણ ગૃહસ્થનો ધર્મ નથી એમ સમજતો. વળી જે ધર્મને કામ એ બેનું સેવન કરે છે ને અર્થ ઉપાર્જન નથી કરતો તેને કામના સેવન થકી પ્રતિદિન કરજ થાય છે તેથી મહાકષ્ટ પડે છે એમ સમજતો. વળી જે ધર્મ ને અર્થ એ બેનું સેવન કરે છે ને કામ ઉપાર્જન નથી કરતો તેને ગૃહસ્થપણું રહેતું નથી એટલે નીરંતર ફીતુર થાય છે અને ધર્મને વીશે વીઘ્ન આવે અને પોતાના ગુરૂના ઉપર આરોપ આવે છે માટે ધર્મ અર્થને કામ પોતપોતાના ઉચિત પ્રમાણે સેવન કરે

એટલે જેમ ધર્મને વિષે વીઘ્ન ના આવે તે રીતે વરતે પણ હદ-બાહ કરે નહી ઇત્યાદિ ઘણો વિચાર રાખીને ધર્મ, અર્થને કામ એ ત્રણેને પરસ્પર બાધ ન લાગે એમ સેવતો એટલે સેવન કરે.

૧૯ અતિથિને તથા ગરીબને જેમ ઘટે તેમ અન્નપાનાદિક આપતો:— x x x x x x x અતિથિ એટલે પર્વઉત્સવ ઇત્યાદિ તિથિયો જેને નથી તેને અતિથિ કહીએ એટલે વીતરાગ આજ્ઞા સહિત જે મુનિરાજ છે તે અતિથિ કહીએ. તથા ગરીબ એટલે લોકનિંદીતરાંક દરિદ્રી એવો દયા કરવા યોગ્ય પુરૂષ તેમને અન્ન-પાન આદિક વસ્તુને જેમ ઘટે તેમ આપતો એટલે અનુકં-પાએ આપે.

૨૦ નિરંતર અભિનિવેશ રહિત એવો. x x x x અભિનિ-વેશ એટલે પરનો પરાભવ કરવાના પરિણામે કરીને અનીતિથી જે કાર્યનો આરંભ કરવો તેને અભિનિવેશ કહીયે તેણે રહિત એટલે અભિનિવેશનો ત્યાગ કરતો. અન્યાયથી ગુણ રહિત દુષ્કર કાર્યનો આરંભ કરવો એ નીચ પુરૂષનો સ્વભાવ છે. જેમ પા-ણીનાં માછલાં સામા પુરપાણીમાં ચાલવાનો નિષ્ફળ પ્રયાસ કરે છે તેનું કારણ અહંકાર છે. એહવા અહંકારનો ત્યાગ કરતો એટલે કરે.

૨૧ ગુણી પુરૂષોના પક્ષપાત કરતો. x x x x એટલે સુજ-નપણું, ઉદારપણું, સ્થીરપણું, પ્રિયવચન, પરોપકાર, ઇત્યાદિ ગુણ જેને વિષે છે તેને ગુણીજન કહીએ તેનો પક્ષપાત કરનાર xxxxx પક્ષ-પાત એટલે ગુણીજનનું બાહુ માન કરવું તથા તેનો પ્રસંગ કરવો તથા તેને સહાય કરવી તથા તેને અનુકૂળ એવી પોતાની ક્રિયા કરવી ઇત્યાદિ સર્વ પક્ષપાત કહીયે. ગુણીપુરૂષોને ઓળખીને તેમનો પક્ષપાત રાખતો એટલે રાખે.

૨૨ નિષિદ્ધ દેશ તથા નિષિદ્ધકાળ તેને વિષે જવા આવવા રૂપક્રિયાનો ત્યાગ કરતો:—× × × × × એટલે રાજા તથા લોક તેમણે નિષેધ કરેલા એહવા જે દેશ તથા કાળ તેને વિષે ગતિ કરનાર એવો જે પુરૂષ તે ચોરી વિગેરેના ઉપદ્રવને નિશ્ચય પામે; તે કારણ માટે નિષિદ્ધદેશકાળનો ત્યાગ કરતો.

૨૩ પોતાનું બળપણું તથા નિર્બળપણું જાણીને તે પ્રમાણે કાર્યનો આરંભ કરવો એટલે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ને ભાવ તેણે કરીને થયેલું જે પોતાનું સામર્થ્ય તથા બીજાનું સામર્થ્ય તે એને વિચારીને જે પુરૂષ સર્વ કાર્યનો આરંભ કરે છે તેનો આરંભ સફળ થાયછે માટે પોતાની શક્તિને અનુસરતા કાર્યનો આરંભ કરતો.

૨૪ જેનું પોષણ કરવું ઘટે તેનું પોષણ કરતો. × × એટલે ભરણ પોષણ કરવા યોગ્ય એહવાં જે માતા તથા પિતા તથા સ્ત્રી તથા પુત્રાદિ તેમને અન્નવસ્ત્ર ધનાદિ વસ્તુથી પોષણ કરતો એટલે યોગક્ષેમ કરતો; ન મળેલી વસ્તુને મેળવી આપવી તેનું નામ યોગ કહીયે તથા મળેલી વસ્તુનું રક્ષણ કરવું તેને ક્ષેમ કહીયે, તે યોગને ક્ષેમ તેણે કરીને માતાપિતાદિકનું ભરણ પોષણ કરતો એટલે કરે.

૨૫ વૃત્તને વિષે રહેલા તથા જ્ઞાને કરીને વૃદ્ધ એહવા પુરૂષનો પૂજક × × × × × × વૃત્ત તે અનાચારનો ત્યાગ કરવે કરીને સમ્યક્ આચારનું પરિપાલન કરવું તેને વૃત્ત કહીયે તેને વિષે રહેલા. જ્ઞાન તે કોને કહીયે તે કહે છે. × × × × × × ત્યાગ કરવા યોગ્ય એહવી વસ્તુનો ત્યાગ કરવો અને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય એહવી વસ્તુનું ગ્રહણ કરવું તેને જ્ઞાન કહીયે તે વૃત્ત અને જ્ઞાન તેણે કરીને વૃદ્ધ એટલે મોટા એવાં જે પુરૂષ તેનો પૂજક એટલે એહવા મોટા પુરૂષની સેવા કરવી, તથા પૂજા કરવી તથા તે આવે ત્યારે ઉભા થવું તથા સન્મુખ જવું, તથા આસન આપવું ઈત્યાદિ સર્વ પૂજન કહેવાય, તેવી પૂજા કરતો એટલે કરે.

૨૬ દીર્ઘદર્શી. × × × × × × × × દીર્ઘ એટલે આવતો ઘણોકાળ તેને વિષે થનાર એવો જે અર્થ તથા અનર્થ એટલે ભાવીકાળના ગુણ દોષ તેનો સારી પેઠે વિચાર કરતો, એટલે હું આ કામ કરૂં છું એમાંથી આવતા ઘણાકાળમાં ગુણ થશે કે અવગુણ થશે એવો સારી પેઠે સુંદર વિચાર કરતો, એટલે જે કામ કરે તેમાં નજર લાંબી ફેરવીને તેના શુભાશુભ પરિણામનો તપાસ કરતો એટલે બરોબર તપાસ કરીને ચાલે.

૨૭ વિશેષજ્ઞ=(વિશેષ પ્રતે જાણતો) × × × × વસ્તુ સંબંધી તથા અવસ્તુ સંબંધી, જે વિશેષ તેને તથા કરવા યોગ્ય જે કાર્ય તે સંબંધી તથા ન કરવા યોગ્ય જે અકાર્ય તે સંબંધી જે વિશેષ તેને તથા પોતા સંબંધી તથા પરસંબંધી જે જે અંતર એટલે વિશેષ તેને જાણે–નિશ્ચય કરે–તેને વિશેષજ્ઞ કહીયે અને જે વિશેષને નથી જાણતો તે પશુ સમાન કહીયે; કેમ જે પશુ છે તેને સર્વ સમાન છે માટે સામાન્ય વિશેષ ને સમજતો અથવા પોતાને ગુણ પ્રાપ્ત થાય અથવા દોષ પ્રાપ્ત થાય તેને જાણતો એટલે નિત્યે પોતાના આત્માનો તપાસ કરતો—એવી રીતે કે જે આ હું આચરણ કરૂં છું તે પશુના જેવું છે કે સત્પુરૂષના જેવું છે? એમ નિરંતર વિચાર રાખતો એટલે રાખે.

૨૮ કૃતજ્ઞ=(કર્યા કામનો જાણ) × × × × કેમ જે, જે પુરૂષ કૃતઘ્ની છે એટલે કરેલા ઉપકારને નથી જાણતો તે પુરૂષ તો કુતરા કરતાં પણ મહા નીચ છે એમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે માટે કરેલા ઉપકારને તથા અપકારને સમજતો એટલે સમજે.

૨૯ લોકપ્રિય=(લોકને પ્રિય લાગતો) × × × × એટલે વિનયાદિક ગુણે કરીને સારા પુરૂષોને વલ્લભ લાગતો, કેમ જે ગુણવાન પુરૂષને દેખીને કોણ પ્રસન્ન ન થાય? સર્વે થાય; માટે

પોતાને વિષે વિનયાદિ ગુણ ઉત્પન્ન કરતો હોય, જે પુરૂષમાં ગુણ ન હોય અને તેનું ધર્મ અનુષ્ઠાન સારૂં હોય તેને પણ લોક તથા શાસ્ત્ર દોષવાળો કહે છે તેને દેખીને કોઇને જ્ઞાનનો પણ લાભ થતો નથી વિનયાદિક ગુણવાન પુરૂષને દેખીને લોકને પણ ધર્મ તથા જ્ઞાનનો લાભ થાય છે માટે જેને જોતાંજ લોકોને પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય એહવા હોય.

૩૦ લજ્જાલુ=(લજ્જાવાળો) × × × × × × એટલે દુર્ધ્યાન રહીત એટલે જસ-કીરતી-તથા મનાવા-પૂજાવાની ઇચ્છા રહીત પોતાની પરીણતિ સહીત આત્મગુણની સન્મુખભાવની લજ્જાવાળો. સમતા સહીત પોતાનો પ્રાણ જતો હોય તો જવાદે પણ પોતાની પ્રતિજ્ઞાનો ત્યાગ ન કરે. ગુણના સમુહ લજ્જાને વિશે રહ્યા છે, માટે પોતાની માતાની પેઠે સત્પુરૂષો લજ્જાનો ત્યાગ કરતા નથી; માટે તેજસ્વી પુરૂષો પોતાના પ્રાણનો ત્યાગ કરે છે પણ સત્ય એહવી પોતાની સ્થિતિનો ત્યાગ કરતા નથી ઇત્યાદી લજ્જામાં ઘણા ગુણ રહ્યા છે—તેને જાણીને લાજ મર્યાદામાં રહે.

૩૧ દયાલુ=(સ્વદયા તથા પરદયા-સહીત.) × × × × સ્વદયા તે આપણો જીવ કર્મને વશ પડયો થકો દુઃખી થાય છે, એવો જે પોતાનો જીવ તેને કર્મ બંધનથી મૂકાવવું અને આત્મગુણની રક્ષા કરીને જ્ઞાનાદીક ગુણની વૃદ્ધિ કરવી તથા કર્મ બંધનના કારણની પરીણતિ: નિવારણ કરીને પોતાના સ્વરુપના ગુણને પ્રગટ કરવા. જે ગુણ પ્રગટ થાય છે તે ગુણ રાખવો એટલે સમ્યગ્જ્ઞાને કરી મિથ્યાત્વ ટાળી પોતાના જીવને નિરમળ કરવો તે સ્વદયા કહીયે.

પરદયા તે પરજીવને આપણા જીવ સરખો જાણીને અહંકારાદીક રહીત તેની રક્ષા કરવી તે પરદયા કહીએ.

વળી દયા એવું નામ સર્વ મતવાલાને પ્રિય છે, પરંતુ તેનુ

સ્વરૂપ તે સમ્યક્ પ્રકારે જાણતા નથી; માટે ઉપર પ્રમાણે દયાનું સ્વરૂપ સમજે તેને દયાળુ કહીએ.

૩૨ સુંદર આકૃતિવાન=(જેને દેખવા થકી ચિત્તને વિશે આનંદ ઉપજે એવા આકાર વાલો) × × × એટલે જેનો આકાર ક્રુર છે એટલે જેની આકૃતિ દેખીને લોકને ભય ઉત્પન્ન થાય છે તથા ઉદ્વેગ ઉત્પન્ન થાય છે એહવા આકારનો ત્યાગ કરતો એટલે શરીરનો સુંદર આકાર રાખે.

૩૩ પરોપકારવાન=(પરને વિશે જે ઉપકાર કરવો તેને વિષે ચૂરવીર. × × × × × × × × × પરને વિષે ઉપકારનો કરનાર પુરૂષ સર્વના નેત્રને અમૃતના અંજન સમાન પ્રિય લાગે છે માટે પરને ઉપકાર કરવાને વિષે તત્પર.

૩૪ અંતરંગારિજીત=(અંતરના છ પ્રકારના જે શત્રુ તેને જીતતો) × × × × × × × × × કામ–ક્રોધ–લોભ–માન–મદ તથા હર્ષ. એ સારા ગૃહસ્થોએ અંતરના છ શત્રુ જાણવા.

૧ કામ એટલે જે સ્ત્રી પોતાની કરીને રાખી નથી તથા જે સ્ત્રીને પરણ્યા નથી તે સ્ત્રીના સાથે વિષયભોગવવા તથા પોતાની સ્ત્રીને વિશે અતીશય આસક્તિ રાખવી, તેને કામ કહીયે.

૨ ક્રોધ એટલે પારકાને અથવા પોતાને દુઃખ થશે એહવું વિચાર્યા વિના કોપ કરવો તેને ક્રોધ કહીયે.

૩ લોભ તે ધન આપવા યોગ્ય સ્થાનકને વિષે ધન ન અપાય તેને લોભ કહીયે તથા કારણ વિના પરધનનું ગ્રહણ કરવું તેને પણ લોભ કહીયે.

૪ માન તે મનનો માઠો વિચાર તથા કદાગ્રહ, હઠવાદ તથા યુક્તિ સહીત વચનનું પણ ન માંનવુ તથા ગર્વ કરવો એ સર્વ માન કહીયે.

૫ મદ તે કુલ તથા બલ તથા ઐશ્વર્ય તથા રૂપ તથા વિદ્યા ઇત્યાદિવડે કરીને જે અહંકાર કરવો તથા પરનો મિથ્યા પરાભવ કરવો તેને મદ કહીયે.

૬ હર્ષ તે કારણ વિના પરને દુ:ખ ઉત્પન્ન કરવું તેણે કરીને તથા જુગટું રમવું તથા આહેડી કર્મ કરવું ઇત્યાદિ અનર્થ કરીને પોતાના મનમાં જે પ્રમોદ ધરવો તેને હર્ષ કહીયે.

એ છ પાપનાં કારણ છે માટે તેનો પરિત્યાગ કરવાને વિષે તત્પર.

૩૫ વશીકૃતેંદ્રિયગ્રામઃ=(વશ કર્યો છે ઇંદ્રિયોના સમુહ તે જેણે એહવો) × × × × × × × × × એટલે વિષયની અત્યંત આસક્તિનો ત્યાગ કરવો તેણે કરીને સ્પર્શ આદિ ઇંદ્રિયોના વિકારને રોકતો. એટલે ઇંદ્રિયોનું સ્વછંદપણું ત્યાગ કરાવતો.

જે પુરૂષ ઇંદ્રિયોને સમતા સહિત નિયમમાં નથી રાખતા તેને સર્વે દુ:ખ માત્ર પ્રાપ્ત થાય છે ને જે પુરુષ ઇંદ્રિયોને સમતા સહીત નિયમમાં રાખે છે તેને સર્વે સુખ માત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે એમ સમજીને ઇંદ્રિયોને વશ કરવાનો અભ્યાસ કરતો; કેમ જે સર્વથા ઇંદ્રિયોનો નિરોધ કરવો એતો યતિનો ધર્મ છે માટે શ્રાવક ધર્મને ઉચિત એટલે યોગ્ય જે પ્રકારે ગૃહસ્થને ઘટે તેમ ઇંદ્રિયોને વશ કરતો; એ પ્રકારના સમગ્ર ગુણવાળો પુરૂષ શ્રાવક ધર્મનો અધિકારી થાય છે.

એ પ્રકારે પરમ શ્રાવક શ્રી કુમારપાળ રાજાએ સેવેલા એહવા આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્ર તેમણે રચેલો જે યોગશાસ્ત્ર નામા ગ્રંથ તેની પોતાની કરેલી ટીકા તેના પ્રથમ પ્રકાશનું વિવરણ કરેલું તેને અનુસારે તથા બાળજીવને વિશેષ સમજણ કરાવવાને અર્થે બીજા શાસ્ત્રોનો પણ અનુસાર

લઇને આ બોલ લખ્યા છે તે મધ્યસ્થદૃષ્ટિ રાખીને તથા ઇર્ષાદ્વેષ મૂકીને જે કોઈ વાંચશે તેને ગુણ થશે.

(આ ઉપર લખ્યા ૭૫ બોલે કરીને સદ્દીત પુરૂષને ઓળખવાને તેની કરણી લખીએ છીએ.)

માર્ગાનુસારી પુરૂષોની કરણી.

શ્રી વિતરાગ વચનને અનુસારે એટલે વીતરાગની આજ્ઞા સહિત વિધિયે કરીને જીનભવનનું કરાવવું તથા ભાવ નિક્ષેપના ઉપયોગ સહિત વિધિયે કરીને જીન બિંબનું કરાવવું તથા તેની પ્રતિષ્ઠા વિધિ સહિત આત્મ ઉપયોગવંત પુરૂષોની પાસે કરાવવી તથા સિદ્ધાંત-પુસ્તકનું લખાવવું તથા તીર્થ યાત્રા કરવી તથા સમ્યક જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર સહિત એહવા ભાવ સંઘની ભક્તિ કરવી તથા જેનસાસનની ઉન્નતિ કરવી તથા જ્ઞાનાદિકની પુષ્ટિ કરવી એટલે જ્ઞાનના ભણનાર પુરૂષોને હેત-પ્રીતિ સહીત સાહાય્ય કરવી-તથા આત્મ ધર્મને સમીપ રાખે એવાં એટલે આત્મસ્વરૂપને સન્મુખ કરે એવાં ક્ષમા-માર્દવ-સંવેગાદિરૂપ પ્રત્યે કરે. ક્ષમા એટલે ક્રોધનો ત્યાગ, માર્દવ એટલે મનનો ત્યાગ, સંવેગ એટલે મોક્ષનો અભિલાષ. એવી રીતની કરણી મારગને અનુસારે એટલે જીનભાષિત સિદ્ધાંતને અનુસારે કરે-કરાવે-અનુમોદે તથા તે સર્વે કરણી મન વચન-કાયાની એકાગ્રતાએ કરે તે મારગાનુસારી કહીયે ને તેની સર્વ કરણી અનુમોદવા યોગ્ય છે.

બોધ વચનો.

વિદ્યા એજ મનુષ્યનું ભૂષણ છે. વિદ્યાથી મનુષ્ય શોભે છે વિદ્યા વિના નર પશુ સમાન છે, એક કેળવાયલી માતા સો શિક્ષકની ગરજ સારે છે. ભવિષ્યની પ્રજાને નિરોગી ઉદ્યમી અને સચ્ચારિત્રવાન બનાવવી હોય તો સ્ત્રીઓને ઉચ્ચ કેળવણી આપો.